

Usûl ve Üslûp Açısından “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri”

A Commentary of the Quran Titled “Commentary of the Qur’an, the Source of Life” in Terms of Method and Style /

تفسير مصدر الحياة للقرآن " من حيث الأصول والأسلوب

Cahit KARAALP

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Muş/Türkiye

Assistant Professor, Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences,
Muş/Turkey

cahitkaraalp@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5898-6819>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 3 Ocak / January 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Mayıs / May 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Mayıs / May 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mayıs / May

Atıf / Citation: Cahit Karaalp. “Usûl ve Üslûp Açısından “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri” edid: *edebali islamiyat dergisi/ edebali islamic journal* 5/1 (Mayıs/May 2021): 191-244

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/edid> | mailto: iifdergi@bilecik.edu.tr

Copyright © Published by Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Bilecik, 11230 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Öz

Ömrünü tefsir ilmine adanmış, tefsir alanında birçok kitap yazmış Prof. Dr. M. Sait Şimşek hocanın kaleme aldığı "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" birçok yönden önem arz etmektedir. Tefsir ilminin temel konu ve problemlerinin işlendiği bu eseri diğer çağdaş tefsirlerden ayıran en önemli yönü hiç şüphesiz ki üslûbu ve metodudur.

Sıra dışı bir tefsir olarak nitelendirilebileceğimiz bu eserde müellif birçok konuda geçmiş tefsirlerden yararlanmasına rağmen taklitten uzak durmuş ve birçok yerde kadim müfessirlerden farklı yorumlarda bulunmuştur. Tefsirde bilimsel tefsir anlayışına mesafeli durulmuş ve Kur'ân'ın hidâyet yönü öne çıkarılmıştır. Bu bağlamda "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'nin rivâyet ve dirâyeti meczeden, mezhebi anlayışın dışında kalan, edebi ve ictimai tefsire yakın duran bir tefsir olduğunu söyleyebiliriz.

Akıcı ve güncel bir üslûpla kaleme alınan tefsirde günümüz fıkıh, tefsir ve kelam problemlerine çözümler sunulmakta ve anlaşılmasında güçlük yaşanan âyetlere farklı yorumlar getirilmektedir. Makalemizde sayın hocamızın tefsirde kullandığı usûl ve üslûp üzerinde durulacaktır. Çalışmamızda beş ciltten oluşan "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'ni tanıtmayı ve farklı yönlerine dikkat çekmeyi hedeflemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Âyet, Hayat, Hidâyet.

Abstract

Prof. Dr. M. Sait Şimşek who dedicated his life to studies regarding commentary (i.e. tafseer) of Qur'an and published many books in the field wrote up a book called "Commentary of Qur'an as the source of life) that is important in several aspects. Basic issues and problems of commentary science is discussed in this book which is undoubtedly distinctive from contemporary commentaries regarding its method and wording.

This work which can be described as distinctive commentary, as the author has benefited from past commentaries in many issues, the imitations were avoided and the comments regarding many points are different from views of past scholars. The commentary emphasized true path of the Qur'an and it is distanced from the typical scientific commentaries. In this context, we can say that the commentary is combined narrative and wisdom and stayed out of the denominational views thus it is rather close to literary and conventional commentaries.

The commentary is written in a fluent and up-to-date way, offers solutions to today's fiqh (Islamic law), commentaries (tafseer) and theology (kalam) problems and brings distinctive insights into the verses that are difficult to understand. In the current study, we elaborated the method and wording used in this commentary. We aim to introduce "Commentary of Qur'an as the source of life) which is consisted of five volumes and thus highlight the distinctive aspects of the study.

Keywords: Commentary, Qur'an, Verse, Life, the true path.

الخلاصة

يعتبر " تفسير مصدر الحياة للقرآن " الذي كتبه دكتور السيد سعيد شيمشك الذي قضى حياته لعلم التفسير وكتب العديد من الكتب في التفسير مهمًا من نواح عديدة. إن أهم ما يميز هذا التفسير الذي فيه القضايا والمشكلات الرئيسية للتفسير عن التفسير المعاصرة الأخرى هو بلا شك أسلوبه وطريقته.

في هذا التفسير الذي يمكن لنا ان نوصفه بأنه تفسير غير عادي ، استخدم المؤلف من التفسير السابقة على العديد من الموضوعات لكنه معنى ذلك تجنب التقليد و ذهب إلى أقاويل مختلفة من المفسرين القدامى في العديد من الأماكن. في التفسير ابتعد عن فهم التفسير العلمي وتم التأكيد على اتجاه هداية القرآن. وفي هذا السياق يمكن القول إن " تفسير مصدر الحياة للقرآن " جمع التفسير الرواية والدراية، ووقف في خارجة عن فهم الطائفة ، وقريب من التفسير الأدبي والاجتماعي في هذا التفسير المكتوب بأسلوب طليق وحديث ، يقدم حلول لمشاكل الفقه والتفسير والكلام وتفسيرات مختلفة للآيات التي يصعب فهمها. سنقف في مقالنا على الأصول والأسلوب الذي يستخدمه معلمنا في التفسير. نهدف في رسالتنا إلى تقديم تفسير مصدر الحياة للقرآن " ونلفت الانتباه إلى جوانبه المختلفة.

الكلمات المفتاحية: القرآن، التفسير، الآية، الحيات، الهداية

GİRİŞ

“Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri” beş cilt olarak tefsir akademisyeni sayın Prof. Dr. M. Sait Şimşek tarafından 10 yılda kaleme alınmış, Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat editörlüğünde tashih edilerek basıma hazırlanmış ve Beyan Yayınları tarafından 2012 yılında basılmıştır.¹ Eserle ilgili şu ana kadar iki akademik makale,² bir söyleşi³ ve sekiz Yüksek Lisans çalışması⁴ yapılmıştır. Bu çalışmalar tefsirin akademik çevrede ilgiyle karşılandığını ve önemsendiğini göstermektedir. Tefsir alanında birçok eser telif eden⁵ yazarın son eseri olan “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri” müellifin tefsir müktesebatını ve dünya görüşünü yansıtmaya, özgün ve orijinal bir tefsir olması yönüyle önem arz etmektedir. Müellif, Kur’ân’ın hayat kitabı olduğunu, hayata yön vermek için geldiğini, hayat merkezli okunması gerektiğini ifade etmiş⁶ ve “Modern çağdaki Müslüman bu âyetten ne anlamalı?” sorusuna cevap vermeyi hedefleye-

¹ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 5 Cilt (İstanbul: Beyan Yay., 2012), 1: 2, 10.

² “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri” ile ilgili yapılan makale çalışmaları için bk. Ali Karataş, “Mehmet Said Şimşek’in “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri” Üzerine Bir İnceleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/2 (2012), 121-152; Gökhan Atmaca, “M. Sait Şimşek’in Tefsirinde Kur’ân’ın Çağdaş Yorumları”, *International Journal of Social Science*, 5/7 (2012), 103-116.

³ “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri” ile ilgili yapılan söyleşi için bk. Ercan Şen, Ayşenur Mart, “Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek ile Bir Söyleşi”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2018), 287-304.

⁴ “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri” ile ilgili yapılan Yüksek Lisans Çalışmaları için bk. Abdulvehap Erin, *Prof. Dr. M. Sait Şimşek’in Tefsirdeki Metodu* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Halil İbrahim Çopur, *M. Sait Şimşek’in Hayat Kaynağı Kur’ân Adlı Tefsirinin Değerlendirilmesi* (Erzurum: Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Esra Köse Uyanık, “Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri”, *Metodu ve Konuları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Mahmut Baldız, *Mehmet Sait Şimşek’in “Hayat Kaynağı Kur’ân” Tefsirinde Sebeb-i Nüzûl ve Nâsih-Mensûh* (İğdır: İğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); İhsan Koç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si Akademik Tefsir Çalışmalarında Nesh Meselesine Teorik ve Pratik Yaklaşım: Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek Örneği* (Trakya: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Rabiye Gökmen, *Sait Şimşek’in Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri’nde Tartışmalı Konular* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Narin Yavuz, *Kadınlarla İlgili Hükmüler Açısından Konyalı Mehmet Vehbi Efendi ve Sait Şimşek Tefsirleri* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Filiz Akaydın Arslan, *Sait Şimşek’in Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri Adlı Eserinde Aile Hayatıyla İlgili Ayetlere Yapılan Yorumların Değerlendirilmesi* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁵ Müellifin diğer eserleri için bk. M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Hikmetevi Yay., 16. Basım, 2018); a.mlf., *Kur’ân’ın Ana Konuları* (İstanbul: Beyan Yay., 6. Basım, 2005); a. mlf., *Yaratılış Olayı* (İstanbul: Beyan Yay., 1998); a.mlf., *Fatiha Sûresi ve Türkçe Namaz* (İstanbul: Beyan Yay., 1998); a.mlf., *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele* (İstanbul: Ekin Yay., 4. Basım, 2004); a.mlf., *Kur’ân Kıssalarına Giriş* (Konya: Kitap Dünyası Yay., 3. Basım, 2013).

⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/9-10.

rek ictimâi yaklaşımı esas alan bir tefsir kaleme almıştır.⁷ Bunun içindir ki Şimşek İctimai Tefsir Ekolünün temsilcilerinden biri sayılmıştır.⁸

Sözlükte usûl, “kök, esas, kaide”;⁹ üslûp ise “izlenen yol, benimsenen tarz”¹⁰ anlamlarına gelmektedir. Kendisi başka bir şey üzerine bina edilmeyen ama kendisi üzerine (fikir, hüküm gibi) başka şeylerin bina edildiği şeye usûl,¹¹ fikir veya duyguyu anlatmak için kullanılan özel anlatı tarzına ise üslûp denir.¹² Kur’ân’ın kendine has bir üslûbu olduğu¹³ gibi müfessirlerin de kendilerine has üslûpları vardır ve her müfessir belli bir usûl ve üslûp çerçevesinde tefsirini kaleme alır. Tefsirler yazıldıkları usûl ve üslûba göre rivâyet, dirâyet, mezhebi, işâri, edebi, filolojik, ictimai, siyasi gibi kategorilere dâhil edilirler. Birbirini bütünüleyen ve bir eseri değerli kılan iki temel unsur olan usûl ve üslûp genelde birbirine yakın olduğu için karıştırılmakta ise de aslında birbirinden farklı şeylerdir. Usûl, bir eserin ortaya konmasında takip edilen ilke ve metotları ifade ederken, üslûp ise elde edilen bilgilerin ve düşüncelerin eserde aktarılış şeklini ve usûlünü anlatır. Dil bir ifade aracıdır; doğru bir düşüncenin yetersiz bir dille ifade edilmesi, ardından da bu düşüncenin zayi olması imkân dâhilindedir. Keza doğru olmayan bir düşüncenin mükemmel bir dille ifade edilmesi ve akabinde bu düşüncenin varlığını sürdürmesi ve yaygınlaşıp insanlar tarafından benimsenmesi de imkân dâhilinde olan bir şeydir.¹⁴ Bunun içindir ki usûl kadar üslûpta önem arz etmektedir.

⁷ Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesinde Meal ve Tefsir Serencamı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 140.

⁸ Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesinde Meal ve Tefsir Serencamı*, 140.

⁹ Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed, “Usûl”, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Dr. Davud Sellum vd. (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 2004), 15; İbn Fâris, Ebu'l Huseyn Ahmed bin Zekeriyâ, “Usûl”, *Mekâyîsu'l-luğâ*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2008), 43; Cevherî, İsmâil bin Hammâd, “Usûl”, *Mu'cem es-sihâh*, thk. Halîl Me'mun Şeyhâ (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 2008), 45; Mehmet Bonukalın, “Usûl”, *DİA* (İstanbul: TDV Yay., 2012), 42/198.

¹⁰ Cevherî, *Mu'cem es-sihâh*, 504; İsmail Durmuş, “Üslûp”, *DİA* (İstanbul: TDV Yay., 2012), 42/383.

¹¹ Cürcânî, Seyyid Şerîf Ebu'l- Hasen Alî bin Muhammed, *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4. Basım, 2013), 32.

¹² Mustafa Nihat Özön, “Üslûp”, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, (İstanbul: [İnkılap Kitapevi](#), 1954), 282; Cevdet Kudret, “Üslûp”, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri* (İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, 1980), 1/511; Enise Kantemir, *Yazılı ve Sözlü Anlatım* (Ankara: Engin Yayınevi, 1997), 193.

¹³ Kur’ân’ın üslûbu için bk. Zürkânî, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur’ân*, thk. Ahmed bin Ali (Kahire: Daru'l-Hadis, 2001), 253-276.

¹⁴ Hasan Hanefî, *Gelenek ve Yenilenme*, trc. M. Emin Maşalı (Ankara: Otto Yay., 2016), 141.

1. TEFSİRİN USÛL AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

"Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri"ni dil, iştikâk, bağlam, nesh, kıraât, muhkem-müteşâbih, sebeb-i nüzûl, İsrâiliyyât, rivâyet, Kur'ân bütünlüğü ve i'câz gibi başlıklar altında usûl açısından değerlendirmemiz tefsiri daha iyi tanımamızı sağlayacaktır.

1.1. Dilsel Tahliller

Arap lisanı ile inen Kur'ân,¹⁵ indiği dil kurallarına göre anlaşılmalı ve tefsir edilmelidir.¹⁶ İmam Şafii (ö. 204)'ye göre Arapçanın genişliğini ifade tarzlarının çokluğunu, kelimelerin birleştikleri ve ayrıldıkları noktaları bilmeyen kimse kitapta yer alan mücmel bilgileri anlayamaz.¹⁷ Arap dilinin yanı sıra Kur'ân'ın kendine has dil yapısı ve üslûbu vardır.¹⁸ Müfessir hem Arap dilini hem de Kur'ân'ın kendine özgü dilini dikkate alarak âyetleri açıklamalıdır. Değilse tüm yorum ve açıklamalar temelsiz ve ilmi olmaktan uzak olacaktır. Âyetlerin yorumunda dilsel açıklamalara önem veren Şimşek tefsiri boyunca aşağıya aldığımız bazı dilsel kriterlere önem vermiştir.

Şimşek, Arap dilinin kurallarını dikkate alarak âyetleri tefsir etmekte ve gerekli gördüğü yerlerde ayrıntıya girmeden filolojik bilgiler vermektedir. Bakara sûresi 1. âyette "ذٰلِكَ" kelimesinin, "o" anlamına gelip uzakta olana işaret ettiğini, müfessirlerin "ذٰلِكَ" kelimesi ile "bu" anlamının kastedildiği ve Kur'ân'a gönderme yapıldığı görüşünde olduklarını, "o kitap" ifadesinin Kur'ân'ın şanını yüceltmek için zikredildiğini ve Arap dilinde yakın olan bir şeyi övmek için, uzağa işaret eden bir edat veya zamirin kullanıldığını ifade eder.¹⁹

Dil kurallarına uymadığı gerekçesi ile bazen müfessirlerin çoğuna ait olan görüşe muhalefette bulunur. Bakara sûresi 102. âyetin anlamına dair çok farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü, bu farklı görüşlerin, "ما انزل" ifade-

¹⁵ er-Ra'd 13/37; en-Nahl 16/103; eş-Şuâra 26/195; ez-Zümer 39/28; eş-Şûrâ 42/7; ez-Zuhruf 43/3.

¹⁶ Abdulkadir Muhammed Huseyn, *Me'ayiru'l-kabul ve'r-red li tefsiri'n-nassi'l-Kur'âni* (Dimeşk: Dâru'l-Gavsânî, 2. Basım, 2012), 140; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 24; Düccane Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'ân* (İstanbul: Kapı Yay., 6. Basım, 2015), 42-43; Mehmet Murat Karakaya, *Kur'ân'ın anlaşılmasında Dil Problemi* (İstanbul: Marifet Yay., 2003), 6.

¹⁷ Şafii, Muhammed bin İdris, *er-Risale*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 50.

¹⁸ İsmail Çalışkan, *Tefsir Usulü* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017), 102. Kur'ân'ın üslûpu için bk. Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed bin Abdullâh, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, 4 Cilt (Kâhire: Dâru't-Turâs, 3. Basım, 1984), 2/217-253; 2/382; Muhammed Abdulhalik Azime, *Dirâsât li üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 11 Cilt (Kahire: Daru'l-Hadis, ts.); Abdullah Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, trc. Suat Yıldırım (İzmir: Yeni Akademi Yay., 2006), 137-162; Tayyib Okç, *Kur'ân'ı-Kerîmin Üslûp ve Kıraati* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 1-13.

¹⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/24-25.

sindeki “ل”nın olumsuzluk bildiren *nâfiye* mi, yoksa “o ki” manasına gelen *ism-i mevsul* mu olduğu konusunda düğümlendiğini, müfessirlerin pek çoğunun “ل”yı *ism-i mevsul* olarak değerlendirdiklerini ve Allah tarafından görevlendirilen Harut-Marut adlı iki meleğin, büyü konusunda insanları uyardıktan sonra büyü öğrettikleri görüşünü savduklarını²⁰ ancak bunun doğru olmadığını zira ilgili kısımda geçen zamirin çoğul, melekleri ilgilendiren kısımda ise zamirin hep tesniye (ikil) olarak geçtiğini, anlamda tutarlılık ve gramer kurallarına uygunluk açısından âyette geçen “ ل ”nın nâfiye edatı olmasının daha tercih edilebilir olduğunu söyler. Şimşek, aslında Medine Yahudilerinin bu uydurma kıssa ile Peygamberimizin Allah’la bir ilişkisinin olmadığını ispatlamak istediklerini, Harut ve Marut isimindeki iki melekle ilgili kıssada anlatılanların tümünün âyette reddedildiğini, böyle bir olayın vuku bulmadığını, büyü ile uğraşmanın küfür olduğunu ve bu nedenle âyette Hz. Süleyman, Peygamberimiz ve Harut-Marut isimli iki meleğin büyü ile hiçbir ilgilerinin bulunmadığının dile getirildiğini, “ل”nın nâfiye edatı olarak kabul edilmesi halinde şeytanların Hz. Süleyman hakkında bu kıssayı uydurduklarının anlaşılacağını, çoğunluğun kabul ettiği yorumda ise şeytanların Hz. Süleyman hakkında ne anlattıklarının anlaşılmadığını belirtir.²¹

Kur’ân’a abetsiz dokunma meselesinde de müfessirlerin çoğunluğuna dilsel ve başka gerekçelerle karşı çıkar. Vakıa sûresi 77-79. âyetlerde “korumuş kitap” ile “Levh-i Mahfûz”un kastedildiğini, müfessirlerin birçoğunun böyle düşündüğünü, “mutahharun” kelimesi ile meleklerin kastedildiğini,²² âyetlerin elimizdeki Kur’ân’a abdestli dokunma ile ilgili olmadığını,

²⁰ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd bin Ömer bin Muhammed, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil*, thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn, 4 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1/172; Maverdî, Ebû'l-Hasen Alî bin Muhammed, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, thk. Seyyid Abdulsakud bin Abdurrahîm, 6 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/165; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferâc Cemalüddîn Abdurrahmân bin Alî bin Muhammed, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2015), 78; Beyzâvî, Nasiruddîn, Ebû Saîd Abdullâh bin Ömer bin Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil/Tefsîru'l-Beyzâvî*, 2 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 1/78-79. Konuyla ilgili yapılmış bir çalışma için bk. Osman Kabakçılı, “Harut ve Marut Kıssasının Eş Uyumu Açısından Değerlendirilmesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, 17 (2014), 275-291.

²¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/127-132.

²² Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 15 Cilt (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2013), 13/252-255; Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, thk. Dr. Mecdî Basillum, 10 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 9/505-507; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil*, 4/457; Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 5/463-464; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 1392-1393; Râzî, Fahrüddîn Muhammed bin Ömer bin Hasen bin Huseyn bin Alî et-Teymî, *Tefsîru'l-Kebîr*, thk. İbrahim Şemsüddîn-Ahmed Şemsüddîn, 23 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 4. Basım, 2013), 29/165-171; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İbrahim el-Hafnevî-Mahmûd Hâmîd Osmân, 12 Cilt (Ka-

dokunma anlamına gelen *yemessu* kelimesinin başında bulunan *lâ* harfinin nehiy değil, nefiy harfi olduğunu, buna göre anlamın *dokunmasın* şeklinde değil *dokunmaz* şeklinde olacağını, Müslüman âlimlerin genel kanaatlerinin, Kur’ân’a abdestsiz dokunulmayacağı şeklinde olduğunu ancak Kur’ân’a abdestsiz dokunmayı yasaklayan herhangi bir delilin bulunmadığını, Kur’ân’a dokunmanın değil okumanın ibadet olduğunu buna rağmen Kur’ân’ın abdestsiz okunabileceği ama abdestsiz dokunulamayacağı görüşünün tutarsız olduğunu ifade eder.²³

1.2. Kelime Analizleri

Arap dilinde kelimeler; lafızları farklı anlamları farklı “mütebayın”, lafızları farklı anlamları aynı “eşanlamlı/müteradif” ve lafızları bir anlamları muhtelif “çokanlamlı/müşterek/ezdâd” lafızlar olmak üzere üçe ayrılır.²⁴ Şimşek, Arap dilinin kelime yapısını dikkate alarak âyetleri tefsir etmiş ve ihtiyaç duyduğu yerlerde yanlış anlamların önüne geçmek için kelimeler hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Tüm Kur’ân kelimelerini açıklamak yerine âyetlerin anlaşılmasında problem konusu olan kelimelere ağırlık vermiştir. Tefsirin bu yönüyle önem arz ettiğini ve Kur’âni kavramların doğru anlaşılması konusunda önemli katkılarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Şimşek’in kelimeleri anlamlandırmada izlediği yolu şu şekilde ifade edebiliriz:

Her kelime söz bütünlüğü içinde anlam ifade eder.²⁵ Şimşek, kelimelerin anlamını takdir ederken sözlük anlamı ile yetinmez kelimenin âyet içinde diğer kelimelerle oluşturduğu anlam bağına da esas alır. Bakara sûresi 49. âyetin tefsirinde geçen “*آلٍ فِرْعَوْنَ* /*âle fir‘avn*” ifadesinde geçen “*âl*” kelimesinin sözlükte *aile* anlamına geldiğini,²⁶ literal anlamda “*âle fir‘avn*” ifadesinin

hire: Dâru’l-Hadîs, 2002), 9/187; Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 2/464; Tâhir bin Âşûr, Muhammed, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 12 Cilt (Tûnus: Dâru Suhnûn li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, ts.), 11/333-336.

²³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/160. Kur’ân’a abdestsiz dokunma ile ilgili geniş değerlendirme için bk. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 30-38; Remzi Kaya, “Kıraat Açısından Abdest Ayeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5 (1993), 255-266.

²⁴ Sibeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Harûn, 5 Cilt (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 3. Basım, 1988), 1/24; İbn Fâris el-Luğavî, Ebû’l-Huseyn Ahmed er-Razî, *es-Sâhibiyyu fi fihri’l-lûğâti’l-Arabîyyeti ve mesâilihê ve süneni’l-Arab fi kelâmihê*, thk. Dr. Ömer Farûk Tabbâ’ (Beirut: Dâru Mektebetü’l-Meârif, 3. Basım, 2013), 206-207; Gazâlî, Ebû Hamîd Muhammed bin Muhammed bin Ahmed et-Tûsî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, çev. Yunus Apaydın, 2 Cilt (Kayseri: Rey Yay., 1994), 1/40; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed, *et-Tahbîr fi ulûmi’t-tefsîr*, thk. Dr. Fethî Abdulkâdir Ferîd (Riyad: Dâru’l-Ulûm, 1982), 214; Muhammed Huseyn Âl-i Yâsîn, *el-Ezdâd fi’l-lûğâ*, (Ammân: Dâru Ammâr, 2013), 73.

²⁵ Dücan Cündioğlu, *Kur’ânı Anlamanın Anlamı* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 5. Basım, 2005), 64-65.

²⁶ Cevherî, “*Âl*”, *Mu’cem es-sihâh*, 49; Ragîb el-İsfehânî, “*Âl*” *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*, 15.

Firavun ailesi anlamında olduğunu ancak bununla Firavun ailesinin değil “Firavun ordusu ve taraftarlarının” kastedildiğini ifade eder. Buna delil olarak âyette Firavun’un ismiyle değil ünvanıyla anılmasını gösterir.²⁷

Kimi kelimelerin kökenine vurgu yapar ve kelimenin hangi durumlarda kullanıldığını belirtir. Tevbe sûresi 60. âyette geçen *rikab* kelimesinin “bo-yun” anlamına gelen *rakabe*’nin çoğulu olduğunu²⁸ ve kelimenin Kur’ân-ı Kerim’de köle ve cariyeler için özellikle kölelikten kurtarılmaları söz konusu olduğunda kullanıldığını ifade eder.²⁹

Tefsirde kelimelerin çokanlamlı yapısına dikkat etmiş ve tarih bağlamı çerçevesinde anlam takdirinde bulunmuştur. Cin sûresi 1. âyette zikri geçen cinlerin “gerçekten harika bir Kur’ân dinledik” ifadelerinde sözü edilen “Kur’ân” ile kutsal kitap olan Kur’ân’ın ismini kastetmediklerini zira onların Hz. Peygamber’e gelen vahyin Kur’ân ismini taşıdığını bilmediklerini, Kur’ân kelimesinin Arapçada *okunan* anlamına geldiğini³⁰ ve cinlerin de bu anlamı ifade ettiklerini söylemektedir.³¹

Rahmân sûresinde 31 yerde geçen, “Şimdi siz Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edersiniz?!” âyetinde “nimet” kelimesinin karşılığı³² olarak kullanılan *âlâ* kelimesinin³³ sözlükte “nimet ve kudret” anlamında kullanıldığını, müfessirlerin genelinin *âlâ* kelimesine “nimet” anlamı verdiklerini,³⁴ kelimenin “kudret” anlamında kullanıldığını söyleyen müfessirlerin de olduğunu³⁵ ve bir kısım müfessirin *âlâ* kelimesine kullanıldığı yere göre “nimet” veya “kudret” anlamlarından birini takdir ettiklerini³⁶ ifade eder. Şimşek, sûrede

²⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/83.

²⁸ Ferâhîdî, “rakabe”, *Kitâbu'l-ayn*, 308; Cevherî, “rakabe”, *Mu'cem es-sihâh*, 421; Ragıb el-İsfehânî, “rakabe”, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 206-207.

²⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/463.

³⁰ Ferâhîdî, “Kur’ân”, *Kitâbu'l-ayn*, 661; Cevherî, “Kur’ân”, *Mu'cem es-sihâh*, 845; Ragıb el-İsfehânî, “Kur’ân”, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 400.

³¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/321.

³² Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemu tehzîbi'l-luğâ*, thk. Riyâz Zekî Kâsım, 4 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001), 1/179; Ragıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn bin Muhammed, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halil Aytenî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 2001), 32; İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed bin Mukerrem el-İfrikî el-Misrî, *Lisânu'l-Arab*, thk. Yusuf Bekai vd., 2 Cilt (Beyrut: Müesseseti'l-A'lem li'l-Matbuât, 2005), 1/135.

³³ Kelime Rahman sûresi dışında bir de Araf, 77/2, Necm, 53/55.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/472; Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*, 4/418; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 1377; Beyzâvî, *Evoâru't-tenzîl*, 2/454; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 11/246.

³⁵ Ferâhî, Abdülhamîd, *Müfredat'ül-Kur'ân*, thk. Dr. Muhammed el-İslahi (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslamî, 2002), 125-133.

³⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 13/27. 100, 152, 176; 5/8, 290; Maverdî, *en-Nuket ve'l-âyûn*, 5/426-427; Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, 23/23, 84-89; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/103, 135, 4/209.

Allah'ın insana verdiği nimetler sıralanırken arada Allah'ın kudretine delâlet eden yaratmasından da söz edildiğini, her nimetin arkasında bir kudretin bulunduğunu, kudreti olmayanın nimet veremeyeceğini söyleyerek kelimenin "kudret" anlamına dikkat çeker.³⁷

Kur'ân, kelimeleri önceden konuldukları anlamları ile kullandığı gibi anlamı daraltarak, genişleterek veya yeni bir anlam yükleyerek onlara yeni içerikler de kazandırmıştır.³⁸ Kimi kelimeler zaman içinde sosyal, siyasi, ekonomik ve başka sebeplerle anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam kayması gibi anlam değişimlerine maruz kalmışlardır.

Bazı kavramları açıklarken onların başka sözcüklerle olan anlam ilişkisine, kavramın kullanım genişliğine, terimleşme sürecine ve anlam değişimine dikkat çeker. "ف-س-ق/F-s-k" kökünden türeyen ve "tomurcuğun kabuğunu çatlatması"³⁹ anlamına gelen "فاسق" kelimesinin, "küfür" kavramından daha genel olduğunu, günah işleyen ve dinden çıkmış olanlar için kullanıldığını, kelimenin zamanla anlam değişimine uğradığını, Kur'ân'ın inişinden sonraki asırlarda, dinin önemli bazı emirlerini yahut bu emirlerin çoğunu yerine getirmeyen kişi hakkında kullanılmaya başlandığını ve kelimenin terimleştiğini, Kur'ân'da ise "fâsık" kelimesinin çoğunlukla dine inanmayan kâfirler hakkında kullanıldığını ifade eder.⁴⁰ Zaten Kur'ân'ın nüzûlünün ardından birçok Kur'ân kavramının terimleştiği⁴¹ ehlinin malumudur.

Kelimelerin anlamını takdir ederken belli karineleri göz önünde bulundurur ve kelimeye Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde anlam verir. "و ف ی/v-f-y" kelimesinin sözlükte "bir şeyi tam olarak yapmak"⁴² anlamına geldiğini, sözlük anlamından hareketle "ölüm" için de kullanıldığını,⁴³ Kur'ân-ı Kerim'de 24 yerde geçtiğini, insan hayatı ile ilgili bir durumu anlatmak üzere kullanıldığında, insan hayatının tamamen sona ermesi, yani ölmesi anlamına geldiğini, başka bir anlamda kullanılması için karineye ihtiyaç olduğunu,⁴⁴ En'âm sûresi 60. âyette geçen "و ف ی" kelimesinin yine âyette geçen gece ve gündüz ifadelerine dayanarak "uyku" anlamında kullanıldığını, uy-

³⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/141.

³⁸ İsmail Çalışkan, *M. Esed'in Kur'ân Mesajı'nın Tahlil ve Tenkidi* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2009), 72.

³⁹ Ferâhîdî, "fısk", *Kitâbu'l-ayn*, 634; İbn Fâris, "fısk", *Mekâyîsu'l-luğâ*, 737; Ragıb el-İşfehânî, "fısk", *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 382.

⁴⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/126.

⁴¹ Muhammed Ersöz, *Kur'ân'ın Dil Yapısı ve Kur'ân Kelimelerinin Terimleşmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 211.

⁴² Ferâhîdî, "vefa", *Kitâbu'l-ayn*, 911; İbn Fâris, "vefa", *Mekâyîsu'l-luğâ*, 962; Cevherî, "vefa", *Mu'cem es-sihâh*, 1152; Ragıb el-İşfehânî, "vefa", *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 543.

⁴³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/170.

⁴⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/357-359.

kunun ölümüne benzer yönlerinin bulunmasından dolayı bu anlamda zikredildiğini belirtir.⁴⁵

Bazı kavramları açıklarken kelimenin ifade ettiği anlamların gerekçelerine, kelimenin kökenine ve farklı köklerden türediği halde aynı zannedilen kelimeler arasındaki anlam farkına dikkat çeker. “*Salâ*” kelimesinin sözlükte “belin ortasındaki kemik” anlamına geldiğini, kelimenin anlamının bazı dilcilere göre “kuyruk sokumu” olduğunu belirten Şimşek, kelimenin “*sallâ*” şeklinde fiil olarak kullanıldığında “atın, önündeki atı takip etmesi” anlamında kullanıldığını; takip eden atın başının, önündeki atın kuyruk sokumunu takip ettiğini, namazın da bu kök anlamdan türediğini⁴⁶ zira toplu namaz kılındığında namaz kılanların her birinin başının önündekinin kuyruk sokumunu takip ettiğini ifade eder. *Salâ* kelimesinin sonundaki illet harfi “*yâ*” olduğunda “ateşe tutmak pişirmek” anlamına geldiğini, bu kök anlamın namazla bir ilişkisinin bulunmadığını, namaz anlamına gelen *salât* kelimesinin türetildiği kelimenin kökündeki son harfin “*vav*” illet harfi olduğunu söyler ve bu isimlendirmenin İslâm’dan önce gerçekleştiğini, namazın önceki dinlerde de var olduğunu söyler.⁴⁷

Bazı kavramlara verilen yanlış anlamları ve kavramlar hakkında oluşturulan yanlış alguları eleştirir ve gerekçelerini zikreder. Bakara sûresi, 30. âyette Allah’ın emirlerini yeryüzünde hâkim kılacağından dolayı Hz. Âdem’e *halife* denildiğini söyleyenlerin olduğunu, bu görüşün bilahare yaygınlık kazandığını, bu fikri destekleyecek ciddi hiçbir delilin bulunmadığını, bu görüşün kelimenin sözlük anlamına ve İslâm inancına aykırı olduğunu, *halife* kelimesinin “yerine geçilen kimsenin yokluğunda” kullanıldığını⁴⁸ oysa Allah’ın yok olması ve insanın O’nun yerini alması gibi bir durumun söz konusu olamayacağı ifade eder.⁴⁹

1.3. Sebeb-i Nüzûl

⁴⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/170.

⁴⁶ Ferâhîdî, “*salat*”, *Kitâbu’l-ayn*,453; İbn Fâris, “*salat*”, *Mekâyîsu’l-luğâ*, 490; Cevherî, “*salat*”, *Mu’cem es-sihâh*, 596-597; Ragıb el-İsfehânî, “*salat*”, *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*, 287-288.

⁴⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/200-201.

⁴⁸ Ferâhîdî, “*halife*”, *Kitâbu’l-ayn*,220-221; İbn Fâris, “*halife*”, *Mekâyîsu’l-luğâ*,267-268; Cevherî, “*halife*”, *Mu’cem es-sihâh*, 312-314; Ragıb el-İsfehânî, “*halife*”, *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*, 162-163.

⁴⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/55-58. Halife kavramının geniş değerlendirmesi için bk. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 428-238; a.mlf., *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, 149-162; a.mlf., *Yaratılış Olayı*, 23-28.

Âyetlerin inişine neden olan veya neden olduğu düşünülen olay ve sorulara "sebebi nüzûl"⁵⁰ denilmektedir.⁵¹ Kur'ân âyetlerinin büyük çoğunluğunun neredeyse yirmide birinin sebebi nüzûlü bulunmamaktadır.⁵² Vahyin nazil olduğu dönemde Arabistan ve çevresindeki yerlerde var olan dini, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve düşünsel olgu ve olaylar tüm Kur'ân'ın nüzûl sebebi sayılabilir. Kur'ân'da "sana sorarlar" şeklinde başlayan âyetler cevap niteliğinde âyetlerin nüzûl sebebidir. Nüzûl sebebinin Kur'ân'ın anlaşılmasındaki yeri ve önemi âlimler arasında tartışma konusudur. Kimi âlimler sebebi nüzûl olmadan âyetlerin anlaşılamayacağını savunurken,⁵³ kimileri de sebebi nüzûlün âyetlerin anlaşılmasında kolaylaştırıcı bir faktör olduğunu düşünmektedir.⁵⁴ Müellifin, âyetlerin nüzûl sebebi ile ilgili taşıdığı kanaati ve takip ettiği üsûlü şu şekilde özetleyebiliriz:

Şimşek'e göre kimi âyetlerin kimi olaylar üzerine indirilmeleri, hem Kur'ân'la toplum arasında daha canlı bir iletişim kurulmasına hem de âyetlerin pratik hayata uygulanmış olarak daha iyi anlaşılmasına neden olmaktadır.⁵⁵ Müellife göre, nüzûl sebebine dair rivâyetler Kur'ân'ın indiriliş döneminde yaşamış olan sahabenin kendi içtihatlarıdır. Bu sebeple bazen bir âyetle ilgili farklı rivâyetler nakledilmektedir. Râvi bir olaya şahit olmuş, ardından âyet indirilmiş ve bu sebeple de râvi, âyetin o olay üzerine indirildiğini söylemiştir. Râvi bu konuda isabet etmiş olabileceği gibi etmemiş de olabilir. Yani âyetle olay arasında bağlantı kuranlar, Kur'ân-ı Kerim'in indirilişine şahit olmuş olanlardır. Ancak nüzûl sebebi Kur'ân-ı Kerim'in kendisinde bildiriyorsa; mesela, "şu husus sana soruldu, de ki" şeklindeki âyetler, nüzûl sebebine dair kesin delillerdir. Bunun dışında kalan ve rivâyet şeklinde bize aktarılan hususlar kesin deliller olarak kabul edilemez. Bu âyetler indirildiğinde söz konusu olayların hepsi cereyan etmiş de olabilir. Ama

⁵⁰ Esbab-ı nüzûl ile ilgili yazılan bazı eserler için bk. Vâhidî, Ebû'l- Hasen Alî bin Ahmed bin Muhammed, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zeğlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991), İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed bin Alî, *el-Ucâb fi beyâni'l-esbâb*, thk. Abdülhakîm Muhammed el-Enîs (Riyad: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1997); Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed, *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 2002).

⁵¹ Zürcânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/95; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafâ Deyb el-Bûğâ, 2 Cilt (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 5. Basım, 2002), 1/92.

⁵² Bessam el-Cemel, *Esbâbü'n-nüzul ilmen min ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'l-Arabiyyeti'l-t-Tahdîsi'l-Fikri, 2005), 443; Tahsin Görgün, *İlahi Sözü'n Gücü* (İstanbul: Külliyyat Yay., 2013), 83.

⁵³ Vâhidî, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*, 10; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/93.

⁵⁴ İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Şihâbuddin Abdülhalîm, *Şerhu Mukaddimeti't-Tefsîr*, serh: Muhammed Sâlih Useymîn (Riyad: Mededü'l-Vatani li-n-Neşr, 2005), 47; Zürcânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/97-101; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/93.

⁵⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/199.

âyetler mutlaka şu olay için indirilmiştir, demek kolay değildir.⁵⁶ Şimşek, nüzûl sebeplerinin bazı mahzurlarının olduğunu, Kur'ân'ın anlaşılması konusunda nüzûl sebeplerinin değerlerinin abartılmasının, hem Kur'ân'ın anlaşılması mümkün olmayan bir kitap olduğu hissini doğurduğunu hem de âyetlerin sanki o sebeplerle sınırlı oldukları izlenimini verdiğini söylemektedir.⁵⁷ Nüzûl sebeplerini olduğu gibi almak yerine çoğunlukla özetleyerek verir. Nüzûl sebepleri konusunda eleştirel bir tavır takınan Şimşek, genelde rivâyetleri tahlil eder ve âyetleri genele teşmil eder.

Tefsirde kabul gören, “nüzûlün has olmasının hükmün umumiliğine engel teşkil etmediği”⁵⁸ ilkesini kabul eder ve bunu tefsirine yansıtır. “İnsanlardan öyle kimseler de vardır ki Allah'ın rızasına ermek için canlarını verirler. Elbette Allah kullarına çok şefkatlidir”⁵⁹ âyetinin, Suheyb b. Sinân er-Rûmî hakkında indirildiğinin nakledildiğini ifade ettikten sonra rivâyeti aktararak âyetin, Suheyb hakkında indiğini ama hükmünün genel olduğunu ve bu durumda olan herkesin âyet kapsamına girdiğini belirtir.⁶⁰ Nahl sûresi 110. âyetin tefsirinde âyetlerin Mekke'de yaşayan Müslümanlar hakkında indirilmiş olabileceğini, âyetlerin herhangi bir dönem ve bölgede yaşamış ve aynı şartları yaşayan tüm Müslümanlar hakkında geçerli olduğunu ifade eder.⁶¹

Bir âyet hakkında gelen farklı rivâyetleri âyete ters düşmedikleri takdirde tümünün nüzûl sebebi olarak kabul edilebileceğini ifade eder. Ahzâp sûresi 53. âyetin nüzûl sebebi olarak tefsirlerde iki rivâyetin nakledildiğini, rivâyetlerde gelen her iki iki olayın da âyetin indiriliş sebebi sayılabileceğini ifade eder.⁶²

Âyetlerin nüzûl sebebi olarak nakledilen rivâyetlerin ortak noktasını belirlemekte ve bazı rivâyetleri belli gerekçelere dayanarak eleme yoluna gitmektedir. Mâide sûresi 11. âyetin nüzûl sebebine dair nakledilen rivâyetlerin hemen tamamının, Peygambere yapılan saldırıların engellenmesiyle ilgili olduklarını, sadece peygambere yapılan saldırılar ve Allah'ın onu koruması konusunda indirildiğine dair rivâyetlerin tutarlı olmadıklarını, İslâm'ın ilk döneminde gerek Peygamber'in gerekse diğer Müslümanların, düşmanlarının komplolarıyla pek çok kez karşılaştıklarını ve Allah'ın onları pek çok kez koruduğunu, âyetin de bu genel durumu anlattığını ifade eder.⁶³

⁵⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/109.

⁵⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/199.

⁵⁸ Zürcânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/112-113; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/95-96.

⁵⁹ el-Bakara 2/204.

⁶⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/226.

⁶¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/186.

⁶² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/199.

⁶³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/22-23.

Âyetlerin kimler hakkında indiği konusunda tercihini âyet diline muvafık düşen rivâyetler, görüşler yönünde kullanır ve kapsamı geniş tutar. En'âm sûresi 21. âyetin kimler hakkında indiği ile ilgili Şimşek, bazı müfessirlerin, âyetin müşrikler hakkında indirildiğini, bazılarının Kitap Ehli hakkında indirildiğini, bazılarının da her ikisi hakkında indirildiğini söylediklerini, üçüncü görüşün daha doğru olduğunu ifade eder. Allah'a iftira eden, âyetlerin bazısını veya tümünü yalanlayan diğer din mensuplarının ve Allah'ın söylemediğini O'na söyleten, âyetleri bilerek yanlış yorumlayan Müslümanların da âyet kapsamına girdiklerini söyler. Şimşek, âyetin genel bir ifade kullanmasını görüşüne gerekçe olarak sunar ve âyetin belli bir topluluk hakkında indirilmiş olması halinde bile aynı suçu işleyen herkese teşmil edilebileceğini belirtir.⁶⁴

1.4. İsrâiliyât

İsrâiliyât, Arapça *isrâiliyye* kelimesinin çoğuludur ve isrâilî kaynaklardan nakledilen kıssa demektir.⁶⁵ Geçmiş ve gelecekteki olaylar, gaybi bilgiler, fiten ve melahimi ilgilendiren rivâyetler isrâilîyât'ın kapsam alanına girmektedir.⁶⁶ Dış kültürlerden İslâm'a aktarılan haberlerin tümü ve İslâm'a yabancı olan her bir bilgi isrâilîyât kapsamında değerlendirilebilir.⁶⁷ İsrâiliyât, rivâyet tefsirlerinin afetidir ve rivâyet tefsirlerinin tamamına yakını az veya çok isrâilî haberlere yer vermişlerdir. Şimşek, kadim isrâiliyâtın yanında çağdaş isrâiliyâtтан bahseder ve Yahudilerin dünya düzeninde oynadıkları role ve ifsada dikkat çeker.⁶⁸ Şimşek, Kur'ân ve sünnete ters olan isrâiliyâtın sadece red ve eleştiri maksatlı alıntılanabileceğini, hakkında sükût edilen (meskûtun anh) ve genelde furûata dair olan isrâiliyâtın nakledilmesinin câiz olmadığını belirtir⁶⁹ ve tefsirinde buna riâyet eder.

Peygamberler hakkında anlatılan kimi bilgileri isrâiliyât olarak nitelerken kimi bilgileri de hayal mahsulü olarak görür ve bu tür bilgilerin gereksiz olduğuna, kıssaların mesajını gölgelediklerine vurgu yapar. Hz. Yûsuf hakkında bazı müfessirlerin bir kısmı hayal mahsulü olan pek çok şey anlattıklarını, bu tür anlatımların sûrenin okuyucuya vermek istediği mesajı gölge-

⁶⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/143.

⁶⁵ Remzi Na'nâ', *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fi kütübi't-tefsîr* (Dimaşk: Daru'l-Kalem, 1970), 71; Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrâiliyyât ve'l mevdûât fi kütübi't-tefsîr* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 4. Basım, 1408), 12; Zehebi, Muhammed Hüseyin, *el-İsrâiliyyât fi't-tefsîri ve'l-hadîs* (Kahire: Mektebetü Vehb, 4. Basım, 1990), 13.

⁶⁶ İbrahim Hatiboğlu, "İsrâiliyât", *DİA* (İstanbul: TDV Yay., 1998), 23/195.

⁶⁷ Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, 120, 137; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 27.

⁶⁸ Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, 137-140.

⁶⁹ Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, 120-122.

lediğini, bu söylenenlerin hepsinin doğru olması halinde bile okuyucuya bir yararlarının olmadığını, buna benzer daha birçok bilginin nakledildiğini, Yûsuf sûresinde bu tür anlatımların yoğun bir şekilde işlendiğini ifade eder.⁷⁰

Peygamberler hakkında gelen kimi rivâyetleri müfessirlerin çoğunluğuna dayanarak uydurma olarak niteler ve rivâyete dönüştürülen âyetler hakkındaki yanlış anlamalar üzerine açıklamalarda bulunur. Hz. İbrahim'in bebekliği, büyümesi konusundaki rivâyetler ile yıldız-ay ve güneşin yaratıcı olabileceğini ifade ettiği, bu gök cisimlerinin kaybolması üzerine yaratıcı olamayacaklarını anladığı ve yaratıcı arayışına girdiği gibi rivâyetlerin müfessirlerin çoğunluğu tarafından uydurma görüldüğünü; müfessirlerin, gökcisimleri ile ilgili sözleri⁷¹ Hz. İbrahim'in konuyu toplumuyla tartışma bağlamında gündeme getirdiğini, kavmine "bu putlara tapıyorsunuz; ama yıldızlar, ay ve güneş bu putlardan çok daha büyük varlıklardır. Onlar bile tapılmaya layık değiller" demek istediğini ifade ettiklerini söyler ve tefsirlerden konuyla ilgili alıntılar yapar.⁷²

Bazen müfessirlerin çoğuna isrâiliyât konusunda eleştiri yöneltir ve gereksiz konulara girdiklerini söyler. Müfessirlerin birçoğunun Hz. Süleyman'ın ne sebeple denendiği ve tahtı üzerindeki cesedin⁷³ ne anlama geldiği konusunda isrâiliyât mahsulü birçok görüş ileri sürdüklerini, bu görüşlerin tutarsızlıklarına ve detayına girmeyeceğini ifade eder.⁷⁴

Bazı tefsirlerde nakledilen kimi rivâyetlerin Kitâb-ı Mukaddeste geçtiği şekliyle nakledilmesinden dolayı problem oluşturduğunu ifade eder ve Kitâb-ı Mukaddeste yapılan tahrifata dair açıklamalarda bulunarak, müfessirlerin konuyla ilgili farklı yaklaşımlarına dair örnekler nakleder. Sâd sûresi 21-26. âyetler bağlamında nakledilen Hz. Dâvûd ve Uriya'nın eşi ile ilgili hikâyeyi Tevrat'tan nakledip⁷⁵ kısaca özetleyen Şimşek, Kitâb-ı Mukaddeste, sıradan bir müminin bile yapmayacağı şeylerin Hz. Dâvûd'a izafe edildiğini, müfessirlerin çoğunlukla zina hadisesi hariç kıssanın diğer kısmını temel öğelerini değiştirmeden kısmî farklılıklarla naklettiklerini, bir kısım müfessirin ise zina hadisesi olmasa bile mevcut haliyle kıssada anlatılanların bir peygambere yakışmadığını söyleyerek kıssanın muhtemel cere-

⁷⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/19.

⁷¹ el-En'âm 6/74-79.

⁷² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/181-182.

⁷³ Sâd 38/34; Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 1/165-166; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1213-1214.

⁷⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/325.

⁷⁵ Samuel, 11, 12.

yan şekilleri üzerinde durduklarını ifade eder ve bazı müfessirlerden birtakım alıntılarda bulunur.⁷⁶

Tefsirlerde Harut ve Marut isminde iki melek ile ilgili tamamen isrâiliyât ürünü uydurma garip bir kıssanın nakledildiğini,⁷⁷ kıssanın Yahudi kaynaklarından İslâm kültürüne girmekle birlikte çevre kültürlerde de mevcut olduğunu ifade eder.⁷⁸ Müellif, kıssada geçen "mâ" harfini müfessirlerin çoğunluğunun aksine nâfiye anlamında değerlendirmektedir.

İsrâiliyât konusunda hassas tavır takınmakta ise de yeri geldiğinde Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntılar yapmaktadır. Bu alıntılarının bazısını Kur'ân'a ters olduğu gerekçesi ile reddederken,⁷⁹ "havarilere indirilen sofrâ"⁸⁰ gibi alıntıları ise âyetlere destek mahiyetinde kabul eder, eleştiriye tabi tutmaz.⁸¹ Yazarın, bu gibi alıntıları eleştiriye tabi tutmamasının temelinde Kur'ân'ın konuyla ilgili kesin beyanatının olmaması yatmaktadır. Kanaatimizce Kur'ân'ın kesin beyanatının olmadığı konularda Ehl-i Kitap kaynaklarından yararlanmak doğru değildir. Müellif, yer yer Tevrat ve Kur'ân'da ki kıssaları karşılaştırarak⁸² aradaki farklara dikkat çekerken,⁸³ kimi zaman da Kur'ân ve sahih sünnette yer almadığı hâlde bazı tefsirlerimizde yer alan "Hz. Âdem'in cenneti, yasak ağaç vb." görüş ve düşüncelerin nereden geldiği konusuna açıklık getirmek için Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntı da bulunur.⁸⁴ Bazen Kitâb-ı Mukaddes'teki "Allah'ın insana benzetilmesi",⁸⁵ Hz. Lût'un kızlarıyla yatması⁸⁶ gibi çelişkilere ve sapkınlıklara dikkat çekerek tahrife vurgu yapar,⁸⁷ bazen de Hz. İsa'nın ilahlığını iddia eden Hıristiyanlara, Yahudiler tarafından çarmıha gerilerek idam edilmiş,⁸⁸ kendini ölümden kurtaramamış biri ilah olabilir mi? şeklinde bir soru yönelterek Hıristiyanların çelişkisini ortaya koyar.⁸⁹

⁷⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/319-320.

⁷⁷ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed bin Âli, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şahîn, 3 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 4. Basım, 2013), 1/49-71; Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 5/93-96; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 79-80.

⁷⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/127-132.

⁷⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/59-61; 372-373; 3/128-129.

⁸⁰ Markos, 6, 8; Luka 9.

⁸¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/119-120; 4/46-47.

⁸² Hz. Yûsuf'un annesinin hayatta olup olmadığı karşılaştırması için bk. Tekvîn 39/19-20 ve Yûsuf sûresi karşılaştırması. Ayrıca bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/320.

⁸³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/7.

⁸⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/59-61.

⁸⁵ Tekvîn 1/26, 27.

⁸⁶ Tekvîn 19/30-38.

⁸⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/59-61; 372-373; 3/128-129.

⁸⁸ Matta 27/45-50.

⁸⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/32.

1.5. Bağlam

Tefsir kitaplarında “siyâk ve sibâk” şeklinde ifade edilen bağlam âyetlerin doğru anlaşılmasında önem arz eder.⁹⁰ Âyetlerin anlaşılmasında ortaya çıkan problemlerin birçoğu bağlama müracaat edilerek çözümlenebilir. Şimşek, âyetlerin tefsirinde bağlama önem verir ve âyetlerin anlaşılması konusundaki yanlış yorum ve nakilleri bağlama uymadığı gerekçesi ile reddedip siyâka uygun yorumlarda bulunur. Müfessirlerin çoğunun, Yûsuf sûresi 53. âyette geçen ve “*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum...*” şeklinde başlayan sözlerin Yûsuf’a ait olduğunu söylediklerini⁹¹ ancak anlatım düzeni içerisinde bu sözlerin, Aziz’in karısına ait olduğunu açık olduğunu,⁹² bu görüşün İbnu Kayyim tarafından da savunulduğunu, İbnu Kayyim’in bu konuda “Hz. Yûsuf’un tam da temize çıktığı bir sırada “*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum*” demesinin düşünülmemeyeceğini söylediğini⁹³ ifade eder.⁹⁴

Müddessir sûresi 30. âyette geçen *on dokuz* sayısına dair geçmişte ve günümüzde pek çok şeyin söylendiğini ancak sonra gelen âyetin bunların cehennem bekçileri olan melekler olduklarını gösterdiğini ve “*sayılarımı inkâr edenler için bir imtihan aracı kıldık*” ifadesinin de buna delalet ettiğini söyleyerek bağlamın önemine dikkat çeker.⁹⁵

Müfessirlerin birçoğunun neshe delil olarak getirdikleri⁹⁶ Nahl sûresi 101. âyetin siyâk ve sibâkına dikkat çekerek âyetin bağlamından koparıldığını, bu âyeti hemen takip eden âyette Mukaddes Ruh’un, yani Cebrail’in Kur’ân’ı indirdiğinden, sonraki âyette ise müşriklerin Kur’ân’ı Muhammed’e bir insanın öğrettiğinden söz edildiğini dolayısı ile bu âyette Kur’ân’ın önceki kitapları nesh etmesinden bahsedildiğini ifade eder.⁹⁷

Yûsuf sûresi 109. âyetin tefsirinde âlimlerin bir kısmının kadınlardan peygamber gönderilmediğini söylediklerini, âyetin ise gönderilen peygam-

⁹⁰ Tâlib Muhammed İsmâîl, *Eseru’s-siyâki’l-Kur’âni fi iştirâki’l-lafzî* (Ammân: Dâru Künûzu’l-Ma’rifeti, 2015), 12-16; Abdulvahhâb Reşîd Sâlih Ebû Safiyye, *Huciiyyeti’l-d-delâleti’s-siyâkiyyeti fi’t-tefsîr* (Ammân: Dâru Ammâr, 2010), 15-53; Abdulvahhâb Reşîd Sâlih Ebû Safiyye, *el-Bu’d ani’s-siyâk ve ehemmu esbâbihi* (Ammân: Dâru Ammâr, 2011), 11-244; Mustafa Ünver, *Kur’ân’ı Anlamada Siyakın Rolü* (Ankara: Sidre Yay., 1996), 72-211.

⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/461; Maverdî, *en-Nuket ve’l-ûyûn*, 3/48; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 703; Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 1/487.

⁹² Maverdî, *en-Nuket ve’l-ûyûn*, 3/48; İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû’l-Fidâ İsmail bin Ömer el-Kureşî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4 Cilt (Riyad: Mektebetü Daru’s-Selam, 1994), 2/633.

⁹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed bin Ebû Bekr, *Dav’ul munîr ale’t-tefsîr*, thk. Alî Ahmed Muhammed es-Sâlih, 6 Cilt (Riyad: Mektebetü Dâru’s-Selâm, ts.), 3/532-533.

⁹⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/32.

⁹⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/343.

⁹⁶ Maverdî, *en-Nuket ve’l-ûyûn*, 3/214; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 794.

⁹⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/183.

berlerin erkekler arasından seçildiklerini ifade etmek için değil, önceki peygamberlerin melek olmadıklarını, insan olduklarını ve peygamberlerin kentliler arasından seçildiklerini anlatmak için geldiğini ifade ederek âyetin bağlamına vurguda bulunur.⁹⁸

Tefsir kitaplarında müşkil bir mesele olarak değerlendirilen ve İslâm itikad mezhepleri arasında tartışma konusu olan Allah'ın kıyamet günü görülmesi meselesinde delil olarak getirilen, "Gözler O'nu göremez; ama O, gözleri görür..."⁹⁹ âyetini açıklarken mezhepler arasındaki tartışmaları zikrettikten sonra âyet bağlamına dikkat çeker ve âyetin Allah'ın görülmesini değil insanlara, yaptıklarının Allah tarafından görüldüğünü hatırlattığını ve bu sebeple insanın davranışlarına dikkat etmesi gerektiği uyarısında bulunduğunu ifade eder.¹⁰⁰

1.6. Hadis ve Rivâyetler

Tefsirde hadis ve rivâyetlerin yeri tartışılmazdır. İlk dönem tefsirinin hadis ve rivâyet merkezli başladığı ve daha sonrasında dirâyet tefsirine yönelim olduğu ehlinin malumudur. Hadis ve rivâyetler tefsir ilminin vazgeçilmez unsurları olmalarına rağmen tefsir kitaplarında zikredilen hadis ve rivâyetlerin yeterli sened tetkikinden geçtiğini söylemek mümkün değildir. Şimşek'in hadis ve rivâyetler konusunda izlediği metodu şu şekilde zikredebiliriz:

Âyetleri tefsir ederken kimi zaman hadisleri kaynakları ile zikrederken kimi zamanda hadisleri muhteva olarak aktarır ve kaynak zikretmez.¹⁰¹ *Kadının dövülmesi*¹⁰² ile ilgili âyette Hz. Peygamberden nakledilen hadisi olduğu gibi aktarmak yerine hadisin kaynağını zikretmeksizin mefhumunu vermekle yetinir. Kadınların incitmeyecek ve yüze gelmeyecek şekilde vurulabileceğinin hadislerde sabit olduğunu ifade eder ve Hz. Peygamber'in hanımlarından hiçbirini dövmediğini ifade ederek dövme taraftarı olmadığını ima eder.¹⁰³

Âyetlerin tefsirinde birçok yerde hadislerden ve rivâyetlerden faydalanmakta ancak kimi hadis ve rivâyetleri Kur'ân bütünlüğüne uymadığı gerekçesi ile metin tenkidine tabi tutarak reddetmektedir. Yer ve göklerin 6 günde

⁹⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/54.

⁹⁹ el-En'âm 6/103.

¹⁰⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/200.

¹⁰¹ Şimşek'in hadis ve sünnet değerlendirmesi için bk. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 332-340.

¹⁰² en-Nisâ 4/34.

¹⁰³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/503.

yaratıldığıının ifade edildiği âyetle¹⁰⁴ ilgili olarak bazı müfessirlerin Ebu Hüreyre'den bir hadis naklettiklerini,¹⁰⁵ söz konusu rivâyette haftanın yedi gününde nelerin yaratıldığıının tek tek belirtildiğini, Hz. Âdem'in yedinci günde yaratıldığıının ifade edildiğini, Kur'an'da ise yaratmanın altı günde bittiğinin söylendiğini, buna göre rivâyetin Kur'an-ı Kerim'e ters düştüğünü, Ebu Hüreyre'nin bunu isrâiliyâtı nakleden Ka'bu'l-Ahbar'dan duymuş olabileceği gerekçesi ile hadisin Buhari ve başka muhaddisler tarafından da tenkit edildiğini söyler.¹⁰⁶

Hz. Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olunmamasının buyurulduğu Ahzâp sûresi 69. âyet bağlamında bazı müfessirlerin söz konusu eziyetle, Hz. Mûsâ'nın bedeni bir kusurunun bulunduğuuna dair kavminin yaptığı dedikodunun kastedildiğini söylediklerini,¹⁰⁷ kavminin Mûsâ'yı çırılçıplak gördükten sonra kendisinde bedeni bir kusurun bulunmadığını anladıkları şeklinde bir rivâyet naklettiklerini¹⁰⁸ ancak peygamberlerin bu tür dedikoduları ciddiye alacak kadar üzüleceklerini sanmadığını ifade ederek rivâyeti reddeder.¹⁰⁹

Kadir sûresi 1. âyette "tenzîl" yerine "inzâl" kelimesi geçtiği için Kur'an'ın söz konusu gecede toplu bir şekilde dünya semasındaki *Beytu'l-İzze*ye indirildiğini söyleyenlerin olduğunu, bu konuda rivâyetlerin aktarıldığını ancak Kur'an'da "inzâl" ve "tenzîl" kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığını ve rivâyetlerin sahih olmadığını ifade eder.¹¹⁰

Sahih kaynaklarda geçmeyen bazı rivâyetleri reddederken bazen delillerini zikretmemekte ise de sahih kaynaklarda geçen kimi rivâyetleri reddederken genelde metin tenkidi yöntemini kullanmakta ve reddetme gerekçelerini sunmaktadır. Fil sûresinde anlatılan Ebrehe ve ordusu hakkında tarihi malumat ve bilgi aktarıldıktan sonra Hz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib ile Ebrehe arasında geçen diyalogu aktaran rivâyetlerin¹¹¹ Peygamber'in dedesini övmek için uydurulmuş olabileceğini ifade eder.¹¹² Bu rivâyetlerin uydurma olabileceğini ifade ederken dayandığı delili belirtmemiş rivâyet hakkındaki düşüncesini zikretmekle yetinmiştir.

Sahih kaynaklarda geçen Hz. Peygambere sihir yapıldığını ifade eden rivâyetleri reddeder. Buna gerekçe olarak da müşriklerin "siz ancak sihirlenmiş

¹⁰⁴ el-A'râf 7/54.

¹⁰⁵ Müslim, "Sıfâtü'l-Kiyâme", 127.

¹⁰⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/282-283.

¹⁰⁷ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1140;

¹⁰⁸ Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 4/426-427

¹⁰⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/207.

¹¹⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/465.

¹¹¹ Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 6/339-341; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1589.

¹¹² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/486-487.

birine tabi oluyorsunuz"¹¹³ iddialarının Kur'ân tarafından reddedilmesini gösterir ve Ebu Bekir el-Cassas'ın peygambere yapıldığı iddia edilen sihir ile ilgili rivâyetleri mühlitlerin bir uydurması olarak gördüğünü,¹¹⁴ Abduh'un söz konusu rivâyet sahih olsa bile âhâd haber olduğunu, itikat ve Peygamber'in masumiyeti gibi bir konuda bu tür hadislerle itibar edilemeyeceğini söylediğini nakleder.¹¹⁵

Kimi tefsirlerde Firavun'un bir rüya gördüğü ve kâhinlere danıştıktan sonra İsrâiloğullarının erkek çocuklarını kesme kararı aldığı şeklinde bir rivâyetin yer aldığını ancak Kur'ân ve Tevrat'ta bu rivâyeti destekleyecek herhangi bir bilginin bulunmadığını, öldürme işinin bir rüyaya bağlanmasının safdillik olduğunu ifade ederek rivâyeti tenkid eder.¹¹⁶

Hız. İsa'nın kıyamet öncesi geri gelmesiyle ilgili hadislerin¹¹⁷ birbiriyle çeliştiklerini, bu haberlerin âhâd haber kategorisinde değerlendirildiklerini ve ahâd haberlerin âlimlerin çoğu tarafından inanç konularında delil kabul edilmediklerini ifade ederek Hız. İsa'nın geri gelmesinin hadislerle dayanarak bir inanç konusu olarak değerlendirilemeyeceğini ifade eder.¹¹⁸

Kimi rivâyetlere göre Hız. Süleyman'ın bir gecede 60 ile 100 arasında değişen sayıdaki hanımlarıyla yatıp, her birinden bir mücahit doğacak diye yemin ettiği, ancak "*inşallah*" demediği için o gece hanımlarından sadece birinin hamile kaldığı¹¹⁹ gibi rivâyetlerin isrâiliyâttan geri olmadığını belirterek hadis-isrâiliyât ilişkisine dikkat çeker.¹²⁰

Ay yarılması ile ilgili sahih hadis kitaplarında geçen rivâyetlerle¹²¹ ilgili tereddütlerini; "*Böyle önemli bir mucizenin ya henüz doğmamış yahut yaşı küçük kimselerden nakledileceğine Hız. Ebu Bekir, Ömer ve benzeri ilk dönemde İslâm'a girmiş ve sürekli Peygamber'in yanında bulunan büyük sahabilerden nakledilmeliydi*" şeklinde ifade eder.¹²²

İsrâ sûresi 1. âyetin tefsirinde mi'râcın Kur'ân'da açık bir şekilde yer almadığını, mirâca işaret ettiği söylenen âyetlerden ne kastedildiğinin tartışmalı olduğunu, miraçla ilgili rivâyetlerde yolculuğun beden veya ruhla ya-

¹¹³el-İsrâ 17/48.

¹¹⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/57-59.

¹¹⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/508.

¹¹⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/84.

¹¹⁷ Buhârî, "Büyü", 102; "Mezâlîm", 31; "Enbiyâ", 49; Müslim, "Fiten", 39; "İmân", 242; Tirmîzî, "Fiten", 54; Ebu Dâvud, "Melâhim", 14.

¹¹⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/357-359.

¹¹⁹ Buhârî, "İmân", 3; "Keffârât", 9; Müslim, "İmân" 24-25; Nesâî, "İmân", 40, 43.

¹²⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/325.

¹²¹ Buhârî, "Menâkıb", 24; "Tefsîr", 345; Tirmîzî, "Tefsîr", 54

¹²² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/128-129.

pıldığı, Kudüs'e mi'râc öncesi veya sonrası uğradığı gibi önemli çelişkilerin yer aldığını ifade ederek rivâyetlere temkinli yaklaşır.¹²³

Garanik kıssası¹²⁴ ile ilgili geniş bilgi vererek konuyla ilgili rivâyetlerin¹²⁵ uydurma olduğunu ifade eder. Hz. Peygambere Kur'ân'ın belli bir bölümünün unutturulması ile ilgili rivâyetlerin hiçbir anlam ifade etmediğini, bu tür rivâyetlere değer vermenin, Kur'ân'a gölge düşürmekten başka bir işe yaramadığını söyler.¹²⁶

1.7. Mecâz, Mesel ve Deyimler

Kur'ân, mu'ciz bir kitap olması hasebiyle muhataplara mesajını en veciz şekilde ulaştırmak için mecâz, mesel, deyim gibi Arap dilinin tüm inceliklerini kullanmıştır. Hakiki manaya hamledilemeyen lafızlar mecâz olarak değerlendirilmiş ve ulemanın çoğu Kur'ân'da mecâzın varlığını kabul etmişlerdir.¹²⁷ Her mecâzın hakikat taşıdığı da ifade edilmiştir.¹²⁸ Belâğatın en önemli konusu kapalı bir manayı açık hale getirmektir.¹²⁹ Kapalı manaları açık hale getirmenin bir yolu da mesellerdir.¹³⁰ Meseller, kimi âlimlerce Kur'ân ilimlerinin en büyüğü görülmüştür.¹³¹ Arap dilinin veciz anlatım araçlarından biri olan deyimler de Kur'ân tarafından sıklıkla kullanılmıştır.¹³² Şimşek, meselin Kur'ân'a has bir üslûp olmadığını, sosyal bilimlerin her alanında görüş belirtenlerin anlatmak istediklerini okuyucularının zihinlerine yaklaştırmak, anlatımlarına canlılık kazandırmak ve muhataplarını ikna etmek için bu yola başvurduklarını, Kur'ân-ı Kerim'in de anlatımında örneklere yer verdiğini belirtir¹³³ ve ilgili âyetlerin tefsirinde belli bir üsul takip ederek özgün yorumlarda bulunur.

Misallerde belâğat açısından benzetilen ve benzeyen unsurlarını bulmaktan çok verilmek istenen mesaja odaklanılması gerektiğini ifade eder.¹³⁴ Ba-

¹²³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/198.

¹²⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/85. Garanik kıssasının eleştirisi için bk. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 387-427.

¹²⁵ Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 5/398-399.

¹²⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/426.

¹²⁷ Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/255-300; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/753-772.

¹²⁸ Gazâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, 2/24-28.

¹²⁹ Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/773-776.

¹³⁰ Cürçânî, Abdulkâhîr bin Abdurrahmân bin Muhammed, *Esrârü'l-belâğati fi ilmi'l-beyân*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2012), 85 -90; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed, *Mu'tereku'l akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Şemseddîn, 3 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988); 1/351-357.

¹³¹ Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1041.

¹³² Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1045-1047; Abdulcelil Bilgin, *Kur'ân'daki Deyimler ve Zemâhşerî'nin Keşşafı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008), 55-339.

¹³³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/49.

¹³⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/37-38.

kara sûresi 17-20. âyetlerde geçen misalleri bağlamından koparmadan açıklamakta ve misaller hakkında müfessirlerin ortak noktalarına ve misallerde verilmek istenen mesaja vurgu yapmaktadır. Tefsir bilginlerinin "ateş yakan adam" misalini farklı yorumladıklarını, yorumlardaki ortak noktanın, "münafıkların gerçeği gördükten sonra bundan yararlanamamaları, bocalayıp durmaları" olduğunu; bu misalde geçen ateş aydınlatmasının İslâm dinini ve vahyin mesajlarını ifade ettiğini, kişinin İslâm'a girmekle çevresinin aydınlandığını, İslâm'dan çıkmasıyla aydınlığın ardından karanlığa gömüldüğünü; gerçeğin tek ve aydınlık, bu yolun dışında kalan yolların ise pek çok ve karanlık olmaları hasebiyle âyette *aydınlık* kelimesinin tekil, *karanlıklar* kelimesinin ise çoğul geldiğini; bu misallerde münafıkların iç dünyalarındaki karmaşaya dikkat çekildiğini ve münafıkların ikiyüzlülüklerinden kaynaklanan endişe dolu içsel durumlarının tasvir edildiğini söyler.¹³⁵

Kur'ân-ı Kerim'in tümünde olduğu gibi Râd sûresi 16-17. âyetlerde de küfür ve şirkin, karanlık ve yollarının pek çok olmasından dolayı karanlıklara benzetildiğini ve çoğul kipinin kullanıldığını, yegane hakikat ve aydınlık olmasından dolayı tevhidin ise aydınlığa benzetildiğini ve tekil kipte geldiğini ifade eder.¹³⁶

Emânet âyetinin¹³⁷ temsili bir anlatım olduğunu, sözü edilen emanetin muhatabının akıl ve irade olduğunu; gök, yer ve dağların insandan çok daha büyük varlıklar olmalarına rağmen, emaneti yüklenmeye ehil görülmediklerini, akıl ve irade sahibi olması nedeniyle emâneti yüklenmeye insanın ehil olduğunu ama onun da Allah'ın ve başkalarının haklarına tecavüz etme yatınlığı nedeniyle çok zalim, aklını yeterince kullananlarının az olması nedeniyle de çok cahil olduğunun vurgulandığını, âyette sözü edilen "emânet" ile insanın sorumlu olduğu vahiy öğretisinin tamamının kastedildiğini ifade eder.¹³⁸

Kur'ân'da kullanılan kimi ifadelerin deyim olup olmadıkları üzerinde durur ve mecâzi anlamlara dikkat çeker. Örneğin, Leheb sûresi 1. âyette geçen "iki eli kurusun" ifadesinin Arap dilinde "helak olsun" anlamında mecâzi bir kullanım olduğunu,¹³⁹ Bakara sûresi 275. âyette geçen "cin çarpması" ifadesinin "dengesini kaybetmiş kişi hakkında" bir deyim olduğunu söyler.¹⁴⁰

¹³⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/37-39.

¹³⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/68-69.

¹³⁷ el-Ahzâp 33/72.

¹³⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/207-208.

¹³⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/501.

¹⁴⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/294.

“Şakku'l-kamer” mucizesini farklı açılardan ele alıp rivâyetlerle ilgili te-reddütlerini ifade ettikten sonra Kamer sûresi 1. âyetle ilgili olarak müfessir-lerin farklı düşündüklerini, kimi müfessirlerin âyetin peygamber dönemin-de gerçekleşen mucizeyi ifade ettiği görüşünde olduklarını kimi müfessirle-rin ise bu olayın ahirette vuku bulacağını düşündüklerini¹⁴¹ ifade eder. Müş-riklerin isteği üzerine hiçbir mucizenin indirilmediğini,¹⁴² söz konusu âyette müşriklere her âyet geldiğinde yüz çevirip bunun devam edegelen bir sihir olduğunu söylediklerini, buna göre bir defa olan bir durumdan değil teker-rür eden bir şeyden söz edildiğini, ay yarılmasının ise tekerrür eden bir du-rum olmadığını, tekerrür eden şeyin Kur'ân'ın âyetlerinin nüzûlü olduğunu, buradaki “ay yarılması” ifadesinin Arap dilinde “iş ortaya çıktı” anlamında bir deyim olduğunu, âyette kıyametin yaklaştığının ve her şeyin ayan beyan ortaya çıktığının ifade edildiğini söyler.¹⁴³

Bakara sûresi 189. âyetin tefsirinde müşriklerin hac dönüşü evlere kapıla-rından değil de arka taraftan girdiklerini ifade eden rivâyetlere¹⁴⁴ temkinli yaklaşır ve âyet bağlamının yeteri kadar anlaşılmadığını, bazı müfessirlerin *evlere arkalarından girmenin* bir deyim olduğunu ve bununla, doğru yoldan ayrılmanın kastedildiğini söylediklerini, âyette Peygamber'in görevinin insanlara astronomiyle ilgili bilgiler vermek değil din konusunda insanları bilgilendirmek olduğunu hatırlatıldığını, *evlere arkalarından girmek* tabirinin Türkçe'deki *evin kapısı dururken bacasından girmek* anlamında kullanılan bir deyim ile karşılanabileceğini, artık sözün deyimleştiğini söyler.¹⁴⁵

1.8. Müphem

Arap dilinde “gizli ve kapalı olmak” anlamına gelen “müphem” kelime-si, Kur'ân'da kendisinden bahsedilip ismi kapalı geçen şahıs, mekân, zaman ve eşya için kullanılır. Daha çok Kur'ân kıssalarında yer alan zamir, işaret zamirleri, zaman ve mekân isimleri, künye, lakap ve vasıf gibi kapalı kelime ve ifadelerle zikredilen hususlar “mübhemat” kapsamında değerlendiril-mektedir. Kur'ân isimleri mübhem bırakarak anlattığı olaya evrensel nitelik kazandırır. “Mübhematu'l-Kur'ân”, icaz kapsamında da değerlendirilmiş-

¹⁴¹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4/420-421; Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 5/408-410; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1369; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2/445.

¹⁴² el-İsrâ 17/59.

¹⁴³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/128-129.

¹⁴⁴ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/232; Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 1/249-250; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 110; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1/108.

¹⁴⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/211-213.

tir.¹⁴⁶ Şimşek, tefsirinde önemli gördüğü yerlerde mübhem ifadeleri bazı kaideler çerçevesinde vuzuha kavuşturmaya önem vermektedir.

Müphem ifadeleri bağlamdan istifade ederek ve müfessirlerin de görüşüne başvurarak açığa kavuşturmaya çalışır. Müfessirlerin "*Allah'tan gelen bir kelimeyi doğrulayıcı*"¹⁴⁷ ifadesinde sözü edilen *kelime* ile Hz. İsa'nın kastedildiğini söylediklerini;¹⁴⁸ Hz. İsa'nın diğer insanların dünyaya geldikleri yolla dünyaya gelmediğini, Allah'ın *ol* emri ile annesinin kendisine hamile kaldığını, onun dünyaya gelmesinin bir sözcük olan *ol* emriyle gerçekleştiğini, ayrıca sonraki âyetlerde Hz. İsa'nın doğumundan bahsedilmiş olmasının ve onun *kelime* olarak nitelenmesinin bu görüşü teyit ettiğini ve yaratılış konusunda Yahyâ ile benzerlik arz ettiğini ifade ederek *kelime* ifadesine açıklık getirir.¹⁴⁹

A'râf sûresi 46-47. âyetlerde müphem olarak geçen "A'râf"ın ne olduğu ve "A'râftakilerin" kimler oldukları konusuna âyetin bağlamı, müfessirlerin görüşleri ve Arap dili çerçevesinde açıklık getirmeye çalışmaktadır. A'râf kelimesinin bir şeyin en yüksek kısmı anlamına geldiğini, horozun ibiği ve atın yelesi anlamında da kullanılan *urf* kelimesinin çoğulu olduğunu ve bu bilgilere istinaden A'râf'ın cennet ile cehennem arasındaki duvar/sur olarak anlaşılabilirliğini ifade eder. A'râftakilerin kim oldukları konusunda tefsirlerde iki görüşün nakledildiğini,¹⁵⁰ bir görüşe göre bunların melekler ve peygamberler olduklarını, diğer bir görüşe göre ise söz konusu kimselerin, iyilikleri ve kötülükleri eşit olup cennetlikler cennete ve cehennemliklerle cehenneme yerleştirilinceye kadar kendileri hakkında verilecek kararı A'râf üzerinde bekleyenler olduklarını ifade eder ve A'râftakilerin melekler olduğu görüşünü tercih eder.¹⁵¹

1.9. Müşkil Âyetler

Anlaşılmasında güçlük yaşanan veya çelişkili gibi görünen âyetlere "müşkil âyetler" denilmiştir.¹⁵² Kur'ân'ın çelişkiden uzak olması bizzat ken-

¹⁴⁶ Suyuti, Celâlüddîn Abdurrahmân, *Müfhimâtu'l-ekrân fi mübhemâti'l-Kur'ân*, thk. Dr. Mustafa Deyb el-Buğâ (Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1982), 7-123; a.mlf., *Mu'tereku'l akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 1/366-385; a.mlf., *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1089-1110; Ebu Abdullah Muhammed bin el-Belensi, *Tefsiru mübhemâti'l-Kur'ân*, thk. Abdullah Abdulkerim Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmi, 1991), 35-70.

¹⁴⁷ Âl-i İmrân 3/39.

¹⁴⁸ Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 1/390; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 192.

¹⁴⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/346-348.

¹⁵⁰ Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 2/225-226; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 497-498.

¹⁵¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/277.

¹⁵² Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/45-50, 53-65; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/724-735.

di beyandır.¹⁵³ Buna göre Kur'ân'da müşkil âyetlerin olduğunu söylemek doğru değildir. Kişinin belli nedenlerden dolayı anlamada zorlandığı, eksik bilgi vb. sebeplerden dolayı yanlış anladığı âyetler olabilir. Ancak bu durum Kur'ân'ın kendisi ile değil okuyucu ile ilgilidir.¹⁵⁴ Şimşek, okuyucuya müşkil gelen âyetleri çözümlmeyi önemsemiş ve işkalin giderilmesinde belli kaide- lere uymuştur.

Hz. İsa'nın vefat ettirilip, Allah katına yükseltildiğinin ifade edildiği âyet¹⁵⁵ çerçevesinde dile getirilen Hz. İsa'nın vefatı ve kıyamet öncesi gelmesiyle ilgili olan müşkil mevzuu Kur'ân ve Arap dili çerçevesinde çözmeye çalışır. Vefat kelimesinin Kur'ân'da "ölüm" anlamında kullanıldığını, herhangi bir karine olmadan kelimenin başka bir anlama alınamayacağını, Hz. İsa'nın dünya hayatının son bulmasının Nisa, 3/157-158 ve Mâide, 5/116-117 âyetlerde de söz konusu edildiğini, âyette geçen "seni kendime yükselteceğim" cümlesinin hemen ardından "seni inkâr edenlerden temizleyeceğim" cümlesinin geldiğini, *temizleme* kelimesinin manevi bir anlam taşıdığını buna bağlı olarak önceki cümlede geçen *yükseltme* kelimesinin de manevi bir anlamda kullanıldığını dolayısıyla âyette "seni yükseltmek sûretiyle temizleyeceğim" denildiğini, birçok âyette salih kişiler için *yükseltme* kelimesinin, manevi makamın yükseltilmesi anlamında kullanıldığını¹⁵⁶ ifade eder ve Hz. İsa'nın göğe bedenlen kaldırılmadığını söyler. Mâide sûresinin 116 ve 117. âyetlerinde belirtilen ve Hz. İsa ile Allah arasında ahirette gerçekleşecek olan diyalogdan Hz. İsa'nın öldüğünün ve kendisinden sonra olan bitenlerden habersiz olduğunun anlaşıldığını ifade ederek Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne indirileceği inancının, Hıristiyanlardan Müslümanlara geçtiğini belirtir.¹⁵⁷

Allah hakkında Kur'ân'da kullanılan "استوى" gibi fiili sıfatların anlaşılması konusunda ilk dönem âlimlerinin/selefin izledikleri yolun daha isabetli olduğunu söylemekte ve bu konuda ortaya çıkan müşkili selef çizgisinde durarak çözmeye çalışmaktadır. Secde sûresi 4. âyette "نُتِمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ" ifadesinde geçen ve meallerde genellikle "istivâ etti" şeklinde anlamlandırılan "استوى" müşkili ile ilgili olarak kelimenin selef ve halef âlimleri tarafından farklı yorumlandığını, selef ulemasının "istivânın malum keyfiyetinin ise meçhul olduğunu" düşündüklerini, halef ulemasının ise kelimeyi te'vîl

¹⁵³ en-Nisâ 4/82.

¹⁵⁴ Müşkil âyetlerin değerlendirilmesi için bk. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh bin Müslim ed-Dineverî, *Te'vîlu müşkili'l-Kur'ân*, thk. Sa'd bin Necdet Ömer (Beyrut: Müesseseti'r-Risâle, 2015), 31-456; İzz bin Abdüsselam, *Fevâid fi müşkili'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Rıdvân Alî en-Nedvî (Cidde: Dâru'ş-Şurûk, 2. Basım, 1987), 33-282; Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/45-50,53-65; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/724-735.

¹⁵⁵ Âl-i İmrân 3/55.

¹⁵⁶ el-Bakara 2/253; İnşirâh 94/4; Yûsuf 12/76.

¹⁵⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/357-359.

etmekten yana tavır takındıklarını ifade etmekte ve bu konuda selef gibi düşündüğünü belirtmektedir.¹⁵⁸

Tefsir kitaplarında müşkil bir mesele olarak değerlendirilen "kabir azabı" meselesini değerlendirirken konuyu Kur'ân çerçevesinde değerlendiren her iki tarafın da yorum yaptıklarını ifade ettikten sonra meselenin ahad haberlere dayandığını¹⁵⁹ ve ahad haberlerin inanç konularında delil kabul edilmediğini vurgular. Kabir azabına delil olarak getirilen; "sabah akşam onlar ateşe arz edilirler. Kıyametin koptuğu gün de: 'Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun' (denilecektir)."¹⁶⁰ âyetinin bağlamının kabir azabına delalet ettiğini, sabah-akşam cehennem arz edilmelerinin, o anda cehennemde olmadıklarını gösterdiğini, kıyamet koptuğunda azabın en şiddetlisine sokulacaklarının belirtilmesinden de kıyametten önceki dönemin ifade edildiğini, cehennem arz edilmelerinin kabir hayatı dönemine denk geldiğini, kabir azabını reddedenlerin değişik te'villerle âyeti izah etmeye çalıştıklarını ancak yorumlarda zorlamaya gittiklerini ve konunun itikadi olmadığını ifade eder.¹⁶¹

1.10. Âyet, Sûre Bütünlüğü ve Tenâsüp

Kur'ân'ın şu anki sıralanışının tevkifiliği konusunda icma bulunmakta olup bu diziliş sahabe dahil olmadan Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı bilgi ile yapılmıştır.¹⁶² Kur'ân'ın şu anki sıralanışının Levh-i Mahfûz'daki sıralama ile aynı olduğu ifade edilmiştir.¹⁶³ Kur'ân'ın âyet tertibinin tevkifi olduğu konusunda ihtilaf bulunmazken sûre tertibinin tevkifiliği konusu ise tartışmalıdır. Sûre tertibinin icthadi olduğunu söyleyenler olduğu gibi tevkifi olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır.¹⁶⁴ Âyet veya sûrelerin tevkîfi olmadığını kabul edenler için âyetler arası tenasüp ve bütünlük çok önemli değildir. Kanaatimizce Kur'ân dizilişi itibarı ile mucizdir ve âyetlerin anla-

¹⁵⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/157-158. Ayrıca bk. 1/313-320.

¹⁵⁹ **Buhârî**, "Cenâiz", 85; Müslim, "Cenâiz", 17; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 72; Nesâî, "Cenâiz", 115.

¹⁶⁰ el-Mü'min 40/46.

¹⁶¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/389.

¹⁶² Zürcânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/292-295.

¹⁶³ Kirmânî, Mahmud bin Hamzâbin Nasr, *el-Burhân fi tevcihu müteşâbihu'l-Kur'ân*, thk. Abdulkadir Ahmed Ata (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 24.

¹⁶⁴ İlgili tartışmalar için bk. Bakıllani, Ebi Bekr İbn Tayyib, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Dr. Muhammed İsam el-Kuzât, 2 Cilt (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001), 1/293-300; Sekafi, Ahmed bin İbrahim bin Zübeyr, *el-Burhân fi tenâsübi's-suvâri'l-Kur'ân*, thk. Said bin Cumua el-Fellâh (Riyad: Daru İbnu'l-Cevzi, 1468), 44-79; Gıratî, Ebi Ca'fer Ahmed bin İbrahim bin Zübeyr, *el-Burhân fi tertibi suveri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şa'bân (Mağrib: Vezâratu'l-Evkâf, 1990), 182; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed, *Tenâsüku'd-düer fi tenâsübü's-süvar*, thk. Abdulkadir Ahmed Ata (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 41; a. mlf., *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/189-194; Zürcânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/297-303.

şılmasında âyetler arası bütünlük, sûre iç bütünlüğü ve Kur'ân bütünlüğü önemlidir.¹⁶⁵ Suyûtî (ö. 911/1505), tenâsüp konusunun zor olduğunu ve müfessirlerin zorluğundan dolayı bu mevzuya girmediklerini, Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) tenâsübe çokça yer verdiğini, sûrelerin başı ve sonu arasında tenâsüpün söz konusu olduğunu söyler¹⁶⁶ Şimşek, tefsirinde âyet ve sûreler arasındaki tenâsübe dikkat çekmekte ve tefsirinin tümünde tenâsübü, Kur'ân bütünlüğünü önemsemektedir.

Şimşek, sûre girişlerinde, sûrenin nerede indiğini, hangi konulardan söz ettiğini, ismini nereden aldığını, kaç âyet olduğunu, sûrenin ana konusunu, önceki ve sonraki sûrelerle bağlantılarını açıklamak sûretiyle sûreler hakkında tanıtıcı bilgiler verir. Kimi sûrelerin girişini uzun tutarken,¹⁶⁷ kimi sûrelerin girişlerinde ise kısa açıklama ile yetinir.¹⁶⁸

Kur'ân'ın tamamının Allah kelamı olması hasebiyle bir sûrenin diğerlerinden üstünlüğünden söz edilemeyeceğini¹⁶⁹ ama bir sûrenin öneminden söz edilebileceğini ve bu önemin insanların ihtiyaçlarından kaynaklandığını, insanların bazı sebeplerle belli bir dönemde veya bütün zamanlarda bir sûreye diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duyabileceklerini ifade eder.¹⁷⁰

Medenî sûrelerde, inanç meselelerinin yanında sosyal hayatla ilgili kurallara ve düzenlemelere yer verildiğini,¹⁷¹ Mekkî sûrelerde ise İslâm topluma dair siyasi, ekonomik ve hukuki kuralların anlatılmadığını, bu sûrelerde cümlelerin kısa ve vurguların çok güçlü olduğunu, insanların tevhide davet edildiklerini, Peygamber ve geçmiş milletlerin kıssalarının zikredildiğini; mucize, ahlâki kurallar, kıyametin kopması, âhirette hesap verme ve cennet-cehennem gibi konulara yer verildiğini ifade eder.¹⁷²

¹⁶⁵ Abdulvahhâb Reşîd Sâlih, *Hucciyetü'd-delâleti's-siyâkiyyeti fi't-tefsîr*, 53-108; Abdulmute'âl es-Sa'îdî, *Edebî Mesaj Kur'ân*, trc. Hüseyin Elmalı (İzmir: Yeni Akademi Yay., 2006), 171-180, 187-284.

¹⁶⁶ Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/976, 986-989. Tenâsüp konusunda önemli tefsir ve bazı eserler için bk. Bekâî, Burhaneddîn Ebû'l-Hasen İbrahim bin Ömer, *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, thk. Abdurrezzâk Çâlib el-Mehdî, 8 Cilt (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4. Basım, 2011); Samarrâî, Fâzil Sâlih, *et-Tenâsübü beyne'l-müftetehi ve'l-hâtîmeti fi's-sûre* (Beirut: Dâru İbnu'l-Cevziyye, 2010); Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed, *Esrâru tertibu'l-Kur'ân*, thk. Merzuk Ali İbrahim- Abdulkadir Ahmed Ata (Kahire: Daru'l-Fazile, 2001).

¹⁶⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/307-309.

¹⁶⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/493.

¹⁶⁹ Sûrelerin fazileti ve birbirinden üstünlüğü ile ilgili değerlendirmeler için bk. Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1119-1142.

¹⁷⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/11. Sûrelerin fazileti ile ilgili değerlendirme için bk. Şimşek, *Fatiha Sûresi ve Türkçe Namaz*, 15.

¹⁷¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/20.

¹⁷² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/124-125.

Kur'ân sûreleri arasındaki tenasübe, sûrenin konumuna ve Kur'ân bütünlüğüne dikkat çeker. Örneğin, Bakara sûresinin, Fâtiha sûresindeki, "bizi dosdoğru yola ilet" duasının sanki bir cevabı olarak *Kur'ân'ın bir yol göstermel/bir hidâyet olduğu* vurgusuyla başladığını, sûrenin yeni kurulmakta olan İslâm toplumunun temel ilkelerini belirlediğini ve bu sebeple bazı müfessirlerin, bu sûreyi Kur'ân'ın bir özeti, diğer sûreleri ise bu sûrenin açılımı olarak değerlendirdiklerini söyler.¹⁷³

Sûrelerin bir önceki ve bir sonraki sûrelerle olan ilişkisi üzerinde durarak sûrelerin konusal açıdan karşılaştırmasını yapar. Sâd Sûresinin konu olarak bir önceki sûrenin devamı olduğunu ifade eder.¹⁷⁴ Yine Tûr sûresinin, konu itibarıyla kendisinden önceki Zâriyât sûresiyle paralellik arz ettiğini, her iki sûrenin tabiat varlıklarından birine yeminle başladığını ve takva sahiplerinin niteliklerini sıraladığını; her iki sûrenin tevhit, ölümden sonra diriliş ve benzeri inanç esasları üzerinde durduklarını belirtir.¹⁷⁵

Sûrelerin başı ve sonu arasındaki ilişkiye ve sûre bütünlüğüne önem verir. Yazılan Kur'ân'a yemin ile başlayan Kalem sûresinin yine Kur'ân'dan söz ederek son bulduğunu;¹⁷⁶ Şûrâ sûresinin vahiyle söze başladığını ve sûrenin sonunda tekrar sözün vahye getirildiğini ifade ederek sûre bütünlüklerine dikkat çeker.¹⁷⁷

Âyet tefsirlerinde sûre iç bütünlüğüne ve âyetler arası insicama önem verir. Müfessirlerin genelinin Kıyâme sûresi 16-19. âyetlerinin Hz. Peygamber'in gelen vahyi unutmaya kaygısıyla Kur'ân'ı acele okuması üzerine indiğini söylediklerini, bu konuda rivâyetler aktardıklarını ancak bu yorumun sûre bütünlüğüne uymadığı gerekçesi ile kimi müfessirler tarafından eleştirildiğini, hitabın Peygambere değil, yukarıda "*o gün insana yaptıkları ve erteledikleri haber verilecektir*" âyetinde sözü edilen insana yönelik olduğunu, kıyamet günü amel defteri ile ilgili bir aktarımın yapıldığını ifade eden görüşü daha isabetli bulduğunu belirterek sûre bütünlüğüne ve âyetler arası münasebete vurgu yapar.¹⁷⁸

Âyet yorumlarında âyet ve sûre bütünlüğünün yanı sıra Kur'ân bütünlüğünü de esas alır. Bakara sûresi 7. âyette kâfirlerin kalplerinin mühürlenmesinin Allah'a izafe edilmesi meselesini izah ederken bu mühürlenmede kâfirlerin iradelerinin etkili olduğunu, inkâr etmeyi kendileri seçtiklerinden do-

¹⁷³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/20.

¹⁷⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/309.

¹⁷⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/64.

¹⁷⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/291.

¹⁷⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/461. Sûre bütünlüğü değerlendirmesi için ayrıca bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/8, 359.

¹⁷⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/353.

layı kalplerinin mühürlendiğini, bunun ilahi bir kanun olduğunu ve bu yüzden mühürleme fiilinin Allah'a izafe edildiğini, kendilerinin yapıp ettiklerinin bir sonucu olmaksızın durup dururken Allah tarafından kalplerinin mühürlenmesinin haksızlık olduğunu ifade eder ve bu görüşüne; *"bu, yaptıkları sebebiyledir. Çünkü gerçekte Allah, asla kullara zulmedici değildir"*¹⁷⁹ âyetini ve başka âyetleri¹⁸⁰ delil getirir.¹⁸¹

Sûre anlam bütünlüğünü göz önünde bulundurarak Müslümanların bazı uygulamalarına eleştiri getirmektedir. Günümüz Müslümanlarının mezarlığa gittiklerinde Fâtiha sûresini okuduklarını, bunu yaparken zihinlerinden mezarda yatana dua etmeyi geçirdiklerini, Fâtiha sûresinde ise ölüye yönelik bir isteği dile getiren hiçbir dua âyetinin yer olmadığını, sûredeki tüm duaların diriler için olduğunu ve ölmüş olanlarla hiçbir ilgilerinin bulunmadığını, Hz. Peygamber ve sahabesinin mezarlıkta Fâtiha okumadıklarını ifade ederek sûre ile eylem arasındaki uyumsuzluğa ve çelişkilere dikkat çeker.¹⁸²

Tefsirinde Kur'ân'ın kelime dizinindeki hikmete ve insicama dikkat çekmeye çalışır. Bakara sûresi 7. Âyet bağlamında Kur'ân-ı Kerim'de kulağın daima gözden önce zikredildiğini, bazı tefsir bilginlerinin bu sıralamadan kulağın gözden üstünlüğünü çıkardıklarını, kulağın önce zikredilmesinin onun daha fonksiyonel olmasıyla yorumlanabileceğini, kulağın her yönden gelen sesleri işittiği hâlde gözün, sadece karşısında bulunan eşyayı algıladığını, yeni doğan bebeğin duyu organları arasında ilk olarak kulağın fonksiyonel hale geldiğini, bebeğin görme duyusunun çok sonradan devreye girdiğini ifade eder.¹⁸³

Bazen bir kelimenin nekre/belirsiz gelme nedeni üzerinde durmakta ve bundan evrensel mesajlar çıkarmaktadır. Allah'ın bir kavmi değiştirmesini konu alan Enfal sûresi, 53. âyette *"kavim"* kelimesinin *"genellik"* ifade etmesi için nekre/belirsiz geldiğini; Allah'ın toplumlarda olup biten her şeyden haberdar olduğunu ve toplumlardaki değişimleri sürekli takip ettiğini, değişimlerin ilahi adalet çerçevesinde gerçekleştiğini ve toplumlardaki değişimlerin kuralsız olmadığını vurgulamak için âyetin *"şüphesiz Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir"* şeklinde son bulduğunu söyleyerek âyet içi insicama dikkat çeker.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Âl-i İmrân 3/182.

¹⁸⁰ el-Mü'min 40/35; Yûnus 10/74; eş-Şûrâ 42/24; el-Câsiye 45/23.

¹⁸¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/31.

¹⁸² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/353.

¹⁸³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/32.

¹⁸⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/398.

1.11. Muhkem-Müteşâbih

Müteşâbihlerin anlamının mümkün olup olmadığı ve Kur'ân'da nelerin müteşâbih olduğu tartışma konusudur.¹⁸⁵ Kur'ânda müteşâbih âyetlerin belirtilmemiş olması konuyu tartışmaya açık kılmıştır. Kur'ân, Hud 11/1. âyette tümüyle muhkem, Zümer 39/23. âyette tümüyle müteşâbih, Al-i İmran 3/7. âyette bir kısmı muhkem diğer bir kısmı müteşâbih olarak tarif edilmektedir.¹⁸⁶ Şimşek, yaygın kanaate göre, tek bir anlama gelen âyetlerin *muhkem*, birden fazla anlama gelebilenlerin ise *müteşâbih* sayıldığını, te'vîl kelimesinin Kur'ân'da tefsir anlamında değil sonuç¹⁸⁷ anlamında kullanıldığını,¹⁸⁸ te'vîl ile haberî cümlelerde haber verilen şeyin kendisi, inşaî cümlelerde ise söylenen şeyin yerine getirilmesi anlamının kastedildiğini, âhirette gerçekleşecek şeyleri anlatan âyetlerin¹⁸⁹ te'vîlinin o şeylerin âhirette gerçekleşmesi olduğunu ifade eder.¹⁹⁰

Te'vîl kelimesine *tefsir* anlamını veren müfessirlerin ayetteki durağın yerine göre Âl-i İmrân 3/7. âyete farklı anlamlar verdiklerini,¹⁹¹ durağın Allah kelimesi üzerinde olması halinde müteşâbihlerin anlamının sadece Allah tarafından bilinebileceği sonucunun ortaya çıkacağını bu durumda Kur'ân'da anlamı bilinmeyen âyetlerin olduğu probleminin baş göstereceğini, hâlbuki Kur'ân'ın mübin olduğunu, te'vîl kelimesinin *sonuç* anlamında okunması halinde ise bu anlam probleminin ortadan kalkacağını söyler. Âyette durak/vakfe *ve'r-râsîhune fi'l-ilm* üzerinde olması halinde ise müteşâbihlerin anlamının/sonucunun Allah ve ilimde derinleşenler tarafından bilinebileceği sonucunun ortaya çıkacağını, âyete bu şekilde anlam vermenin sonraki asırlarda yaygınlaştığını, ancak vakfın *ve'r-râsîhune fi'l-ilm* üzerinde yapılmasının Arapça dil kurallarına uymadığını, bu durumda *derler* anlamına gelen *yeqûlûne* fiilinin failinin (öznesinin) ortadan kalkacağını, bu cümlede failin olabilmesi için bu fiilin başında bir *vav* harfinin bulunması gerektiğini, sahabeden *ve'r-râsîhune fi'l-ilm* üzerinde vakfe yapan bir kırâatin rivâyet edilmediğini dile getirir. Şimşek'e göre müteşâbihlerle gaybî konular ve bu gaybî konular arasında özellikle Allah'ın sıfatları kast edilmektedir. Buna

¹⁸⁵ Muhkem ve müteşâbihin farklı tarifleri ve geniş değerlendirme için bk. Bakıllani, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, 1/780-783; Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/68-77; Gazâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, 2/29; Zürkânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/225-234; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/637-670; Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 17-67.

¹⁸⁶ Zürkânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/225.

¹⁸⁷ İbn Fâris, "te'vîl", *Mekâyîsu'l-luğâ*, 62; Cevherî, "te'vîl", *Mu'cem es-sihâh*, 63; Ragıb el-İsfehânî, "te'vîl", *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 40.

¹⁸⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/313-320.

¹⁸⁹ el-A'râf 7/53.

¹⁹⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/313-320.

¹⁹¹ Gazâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, 2/30.

göre bu müteşâbih âyetler, *muhkem* âyetler kaynak kabul edilerek, yani onlara başvurularak anlaşılmalıdır.¹⁹²

Yukarda yaptığı açıklamalar ışığında müteşâbih âyetleri muhkem âyetler çerçevesinde anlamaya çalışmaktadır. Kehf sûresi 65. âyetinde mübhem bırakılan “kullarımızdan bir kul” ifadesi ile ilgili müfessirlerin görüşlerini aktardıktan sonra ismi rivâyetlerde “Hızır” olarak gelen bu “kul”un insan değil melek olduğunu, melekelerin Allah’ın emrini uygulamaları sebebiyle yaptıklarından sorumlu olmadıklarını, insanların canlarını alan meleklerin, o insanın ne yaptığına bakmaksızın Allah’ın emrini yerine getirerek canlarını aldıklarını, kıssanın selef âlimlerince müteşâbihattan sayıldığını, özet anlatımlar olduğu için kıssaların muhkem âyetler ışığında yorumlanması gerektiğini, muhkem âyetlerde meleklerin peygamberleri eğittiklerinin ifade edildiğini ve bu kıssada da Mûsâ gibi büyük bir Peygamber’in bir melek tarafından eğitildiğinin belirtildiğini belirterek müteşâbih bir meseleyi muhkem âyetler ışığında açıklamaya çalışmaktadır.¹⁹³

Kimi âlimlerce müteşâbih addedilen¹⁹⁴ ve farklı farklı yorumlanan sûre başlarındaki “*elif-lâm-mîm*” gibi *mukattaa* harfleri ile ilgili önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Şimşek’e göre bu harflerin ne anlama geldikleri konusunda Hz. Peygamber’den bir açıklama gelmiştir ne sahabe bu konuda Hz. Peygamber’e bir soru yöneltmiştir ne de müşrikler bu harflerin Kur’ân’da yer almasına itiraz etmişlerdir. Bu durumun mukattaa harfler hakkında o dönemde belli bir kanaatin bulunduğunu gösterdiğini ifade ederek Arap alfabesinin harf sayısının yirmi dokuz olduğunu, bu harflerin başında buldukları sûre sayısının da yirmi dokuz olduğunu, sûre başlarında kullanılan harflerin sayısının on dört olduğunu, Kur’ân’ın indiği dönemde Arap şiiirinde benzer bir kullanımın bulunduğunu, bu harflerin başında buldukları sûrelerde, çoğunlukla bu harflerden hemen sonra Kur’ân-ı Kerim’den söz edildiğini, söz konusu harflerin Kur’ân’la meydan okuma maksadıyla kullanıldıklarını ve Kur’ân’ın i’cazını ortaya koyduklarını belirtir.¹⁹⁵

¹⁹² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/313-320.

¹⁹³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/285.

¹⁹⁴ Kirmânî, *el-Burhân fi tevcihu müteşâbihu'l-Kur’ân*, 22-23; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur’ân*, 1/641-667.

¹⁹⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/21-23. Huruf-u Mukatta hakkında geniş bir değerlendirme için bk. İbn Kuteybe, *Te’vîlu müşkilî'l-Kur’ân*, 118; Bakillani, *el-İntisâr li'l-Kur’ân*, 1/782-787; Şimşek, *Günüümüz Tefsir Problemleri*, 377-384.

1.12. Nasih-Mensuh

Sözlükte "izale etmek, aktarmak, yok etmek, değiştirmek" anlamına gelen nesh, tefsir ilminin kadim tartışma konusudur.¹⁹⁶ Müfessirler, neshin önemi üzerinde durmuş ve bu ilmi bilmeyenleri eksik sayarak Kur'ân'ı tefsir edemeyeceklerini belirtmişlerdir.¹⁹⁷ Belli şartlar çerçevesinde gerçekleştiği ifade edilen nesh meselesi *metni mensuh hükmü baki, hükmü mensuh metni baki ve hükmü ile birlikte metni de mensuh âyetler* olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir.¹⁹⁸ Nâsîh âyetlerin daha çok Medenî, mensuh âyetlerin ise daha çok Mekkî olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁹

Şimşek, neshin ıstilahta, "daha önce gelmiş olan dinî bir nassla sübût bulmuş bir hükmün, daha sonra gelmiş olan dinî bir nassın hükmü ile kaldırılması" anlamında kullanıldığını,²⁰⁰ daha önce indirilmiş olan bir âyetin delalet ettiği bir hükmün, daha sonra indirilmiş olan bir âyetin delalet ettiği hükümle kaldırılıp kaldırılamayacağı mevzusunun âlimler arasında tartışıldığını ifade eder.²⁰¹ Kur'ân âyetlerinin kendi içerisinde birbirini nesh etmesi meselesini reddeden Ebu Müslim el-İsfehâni (ö. 322/934) gibi mütekaddim ve bazı müteahhir âlimler bulunmakta²⁰² ise de müfessirlerin büyük çoğunluğu neshin varlığını kabul etmektedirler.²⁰³ Kur'ân'ın sünneti nesh etmesi konusunda ihtilaf bulunmazken, sünnetin Kur'ân'ı neshi meselesi ise tartışmalıdır.²⁰⁴

¹⁹⁶ Nehhas, Ebu Ca'fer Ahmed bin Muhammed bin İsmail, *en-Nasih ve'l-mensuh fi kitâbillâhi Azze ve Celle ve ihtilafu'l-ulemâi fi zalik*, thk. Süleyman bin İbrahim bin Abdullah, 3 Cilt (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1991), 1/424; Makri, Hibetullah bin Selamete bin Nasr, *en-Nasih ve'l-mensuh min kitâbillâhi Azze ve Celle*, thk. Zuheyr Şavîş-Muhammed Kan'ân (Beirut: Mektebetü'l-İslâmî, 1984), 18-21; Mekki bin Ebi Talib el-Kaysî, *el-İzâh li'n-nasihî'l-Kur'ân ve mensuhîhi ve ma'rîfeti usulîhi ve ihtilafî'n-nasi fihî*, thk. Dr. Ahmed Hasen Ferhât (Cidde: Dâru'l-Menâr, 1986), 47-50; Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/28-29; Zürkânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/146.

¹⁹⁷ Ebu Ubeyde el-Kâsım bin Sellâm el Herevî, *en-Nasih ve'l-mensuh fi'l-Kur'ân'il-Azîz*, thk. Muhammed bin Salih el-Mudeyfir (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.), 5-20; Makri, *en-Nasih ve'l-mensuh*, 18; Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/29; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/700.

¹⁹⁸ Makri, *en-Nasih ve'l-mensuh*, 20-22; Mekki bin Ebi Talib el-Kaysî, *el-İzâh li'n-nasihî'l-Kur'ân ve mensuhîhi*, 47-50, 60-71; Abdulkahir el Bağdadi, Ebu Mansur, *en-Nasih ve'l-mensuh*, thk. Hilmi Kâmil Abdullhâdî (Amman: Daru'l-Adevi, ts.), 45-50, 51-53; İbn Hazm el-Endelüsî, *en-Nasih ve'l-mensuh fi'l-Kur'ân'il-Kerim*, thk. Dr. Abdulgaffar Süleyman el-Bindârî (Beirut: Menşurât el-Cemel, 2016), 11-12; Zürkânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/177-178.

¹⁹⁹ İbn Hazm, *en-Nasih ve'l-mensuh fi'l-Kur'ân'il-Kerim*, 22.

²⁰⁰ Zürkânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/147; Abdulmüteâlî, Muhammed el-Cebrî, *en-Nasih ve'l-mensuh beyne'l-isbâti ve'n-nefy* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2. Basım, 1987), 17-20.

²⁰¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/136-141.

²⁰² Ahmed Hicazi es-Sekâ, *Le nesh fi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-Fikr el-Arabi, 1978), 17; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2 Cilt (Mısır: Dâru'l-Vefa, 3. Basım, 1987) 4-842; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 312-331; a.mlf., *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 77-145.

²⁰³ Nehhas, *en-Nasih ve'l-Mensuh*, 1/400; Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/32-33; Zürkânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/177; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Di-

Âlimlerin genelinin Bakara sûresi 106 ve Nahl sûresi 101. âyetler ile İslâm'ın bidâyetindeki tedriciliğe ve icma iddiasına dayanarak Kur'ân için böyle bir durumun/neshin vaki olduğunu kabul ettiklerini ifade eden müellif, müfessirlerin geneli tarafından kabul edilen nesh anlayışına karşı çıkar. Nahl sûresinin Mekkî olduğunu, Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenlerin tamamının, İslâm'da ilk nesih olayının, kıblenin değişmesi olduğunu söylediklerini,²⁰⁵ kible değişikliğinin ise hicretten bir buçuk sene sonra yapıldığını, hicretten önce indirilmiş olan Nahl sûresi 101. âyetin Kur'ân'daki bir nesih söz etmesinin düşünülmemeyeceğini, Bakara sûresinin 106. âyetin ise kible değişikliğiyle ilgili olarak indirildiğinin tüm müfessirlerce kabul edildiğini, Kur'ân'da Kudüs'e yönelmeyi emreden herhangi bir âyetin bulunmadığını dolayısı ile Kur'ân'da emredilmiş olan bir hükmün nesh edilmediğini, âyetin siyâk ve sibâkının da buna delalet ettiğini söyleyerek nesh iddiasına kail olanların delillerini çürütür.

Bakara sûresi 106. âyetin şart cümlesi ve cevabından ibaret olduğunu, şart cümlelerinin bir şeyin mutlaka gerçekleştiğini göstermediğini, ileri sürülen şartın, olası şeylerden olması halinde onun sadece vuku bulmasının mümkün olabileceğini ifade ettiğini, bu durumda âyetin bir nesih söz ediyor olsa bile, neshin Kur'ân'da vuku bulduğuna delalet etmediğini, nesh konusunda icmanın söz konusu olmadığını, neshe kail olanların bile hangi âyetlerin nesh edildiği konusunda birlik içinde olmadıklarını, Hz. Peygamberden âyetlerin nesh edildiğine dair sahih bir hadisin nakledilmediğini, sahabe ve tabiinden gelen rivâyetlerin bulunduğunu ancak onların neshi, âm olan bir lafzın tahsisi, mutlakın takyidi, istisna ve müteşâbih için kullandıklarını, neshi âyetlerin birbirinin hükmünü kaldırması anlamında kullandıklarına dair herhangi bir delilin bulunmadığını ifade ederek nesh iddiasının temelsizliğini ispatlamaya çalışır.²⁰⁶

Âyetlerin farklı şartlarda indirildiğini, her âyetin indiği şartlara bağlı olduğunu, şartlar değiştiğinde önceki veya sonraki âyetlerin geçerli olacağını, bunun nesih farklı bir durum olduğunu, neshe kail olanların neshin olabilmesi için ileri sürdükleri âyetlerin birbiri ile çelişmesi gerektiği şartının Kur'ân'da çelişki bulunmadığını ifade eden âyetlere²⁰⁷ ters düştüğünü ifade eder.²⁰⁸

yanet Vakfı Yayınları, 2016), 124; Muhsin Demirci, *Tefsirde Metodolojik Sorunlar* (İstanbul: İFAV Yay. 2017), 133-134.

²⁰⁴ Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2/30-34; İmam Gazâlî, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, 2/ 98-105; Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2/701.

²⁰⁵ Abdulkahir el Bağdadi, *en-Nasih ve'l-mensuh*, 67.

²⁰⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/136-141.

²⁰⁷ en-Nisâ 4/82.

²⁰⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/136-141.

Metni unutturulmak sûretiyle nesh edilen sûre ve âyetlerin bulunduğunu ifade eden rivâyetlerin sorunlu olduklarını, söz konusu rivâyetlerde “*şu sûre uzunluğunda bir sûre vardı da unutturuldu ama orada şöyle deniliyordu*” yahut “*ondan şunu hatırlıyorum*” şeklinde ifadelerin bulunduğunu, ancak Allah tarafından unutturulan bir şeyin hatırlanmasının mümkün olmadığını dolayısı ile böyle bir iddianın Allah’ın unutturmasına karşı meydan okuma anlamı taşıdığını belirtir.²⁰⁹

Tevbe sûresinin 60. âyetinde zekâtın verileceği sınıflar ile ilgili âyetin tefsirinde bir kısım âlimin İslâm’ın güçlenmesi sebebiyle Hz. Ömer döneminden itibaren “kalpleri İslâm’a ısındırılanlara” zekât verilmesi hükmünün nesih edildiğini söylediklerini, ancak insanlar tarafından Allah’ın Kitabında yer alan bir hükmün nesih edilmeyeceğini, şartları tahakkuk ettiğinde her hükmün yürürlüğe gireceğini ifade eder.²¹⁰

Bazı müfessirlerin “Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve en güzel şekilde onlarla mücadele et. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanı en iyi bilendir. Doğru yolu bulanı da en iyi O bilir”²¹¹ âyetini savaş âyetleriyle mensuh saydıklarını,²¹² bu görüşte olanların savaşı İslâm’a davetin bir aracı olarak gördüklerini, ancak savaşın davet aracı olarak değil, davetin önündeki engelleri ortadan kaldıran bir araç olarak görülebileceğini, Allah yolunda savaşmak ile Allah yoluna davetin aynı şeyler olmadıklarını, bu sebeple savaş âyetlerinin bu âyeti neshettiğinden söz edilemeyeceğini, âyetin Allah yoluna davetin nasıl ve hangi metotlara uyularak yapılacağını öğrettiğini söyler.²¹³

Bazı müfessirlerin Enfâl sûresi 65. ve 66. âyetler arasında nesih bulunduğunu ve 66. âyette anlatılanların 65. âyette anlatılanların hükmünü kaldırdığını söylediklerini²¹⁴ ancak bu âyette neshin söz konusu olmadığını, 66. âyette Müslümanlardaki bir zafiyetten söz edildiğini ve âyetin de bu sebeple indiğini, âyetlerin şartlara göre Müslümanların kendilerinin kaç katı olan düşman ordusuna karşı sebat göstereceklerini dile getirdiğini ve savaştan kaçmalarının câiz olmadığını anlattığını ifade eder.²¹⁵

²⁰⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/424-426.

²¹⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/463.

²¹¹ en-Nahl 16/125.

²¹² İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 799.

²¹³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/192-193.

²¹⁴ İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 561.

²¹⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/404.

1.13. Kırâat

Kırâat, Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağı ve bu okuyuşlardaki ihtilafların râvilerine nispet ederek bilinmesi,²¹⁶ kırâat imamlarından birinin Kur'ân okuma konusunda diğerlerinden farklı bir yol takip etmesi demektir.²¹⁷ Tefsir ilminde kırâat, müfessirin tefsire etki eden okuyuş tarzlarını görmesi bakımından önem arz eder.²¹⁸ Kırâat âlimleri birçok yerde birbirlerine muvafık okumalarına rağmen bazı kelimelerde ihtilaf etmektedirler. Kırâat imamlarının her birinin okuyuşu ayrı bir kırâat olarak değerlendirilmiştir yoksa her kelime her kırâate göre farklı farklı okunmamaktadır. Bir kırâatin makbul sayılabilmesi için Arap diline ve resmi mushafa muvafakiyet şartı aranmaktadır.²¹⁹ Şimşek, tefsirinde önemli gördüğü yerlerde kırâat farklılıklarının anlam üzerindeki etkisine dikkat çeker.

Bakara sûresi 102. âyette Hârut ve Mârut bağlamında gelen *melekeyn* kelimesinin bazı müfessirler tarafından *melikeyn* şeklindeki okunduğunun rivâyet edildiğini ve bunların iki melek değil iki kral olduklarının ifade edildiğini söyler.²²⁰

Mâide sûresi 6. âyetinde ayakların yıkanması veya mesh edilmesi gerektiği tartışmasının âyette geçen “وَأَزْجَلَكُمْ” kelimesindeki kırâat farklılığından kaynaklandığını;²²¹ İbnü Kesîr, Ebu Amr, Âsım'dan Ebû Bekir Şu'be, Hamzâ, Ebû Ca'fer ve Halefû'l-Âşîr kırâatlerinde “lâm”ın cer ile esre şeklinde; Nâfi, İbnü Âmir, Âsım'dan Hafs, Kisâî ve Ya'kub kırâatlerinde ise nasb ile üstün şeklinde okunduğunu, nasb okuyanların yıkamaya, cer ile okuyanların ise meshe hükmettiklerini ifade ederek kırâat farklılıklarının sebep olduğu anlam farkına ve ihtilaflara değinir.²²²

Bakara sûresi 88. âyetinde geçen ve “kılıf” anlamına gelen “غلف/ğulf” kelimesinin Ebû Amr'ın kırâatında “ilim kabı” anlamına gelen “ğuluf” şeklinde okunduğunu²²³ ifade eder.²²⁴

²¹⁶ İbn Cezeri, Muhammed b. Muhammed, *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlîbîn* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 9.

²¹⁷ Zürcânî, *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/343.

²¹⁸ Fethi Ahmet Polat, *Tefsîr Araştırmalarında Yöntem Sorunları I-II* (Konya: Aybil Yayınları, 2. Basım, 2014), 142.

²¹⁹ Harun Öğmü, “Kur'ân'ın Sihhati Bağlamında Kırâat Farklılıklarının Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 (2010/2), 5-7.

²²⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/127-132.

²²¹ Âyetle ilgili kırâat farklılığı için bk. İbn Hâleveyh, Ebi Abdullah el-Huseyn bin Ahmed, *el-Huccetu fi'l-kirâati's-seb'a*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 67; Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/52-53.

²²² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/19-20.

²²³ Âyetle ilgili kırâat farklılığı için bk. Muhammed bin Umar bin Sâlim Bâzmûlî, *el-Kiraât ve eseruhe fi't-tefsîr ve'l-ahkâm*, 2 Cilt (Riyad: Dâru'l-Hicre, 1996), 2/457-458.

²²⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/118-119.

1.14. İ'câz ve Bilim

İ'câz, anlamı bozmadan kısaltmak demektir. Kur'ân birçok yönden mu'ciz bir kitaptır.²²⁵ Şimşek, Allah'ın sırasıyla Kur'ân'ın tümü, on sûresi ve en son bir sûresi ile müşriklere ve onların şahsında tüm zamanlara meydan okuduğu, muarızların her defasında aciz kaldıkları şeklindeki yaygın kanaati nüzûl sıralamasına ve meydan okumadaki inceliklere dikkat edilmediği gerekçesiyle reddeder. Konuyla ilgili ilk olarak Mekke'de inen ve Kur'ân'ın tamamıyla meydan okunan İsrâ sûresi 88. âyetin indirildiğini, sonrasında Kur'ân'ın bir sûresinin benzerinin getirilmesinin istendiği Yûnus sûresi 38. âyetin nazil olduğunu, daha sonrasında Kur'ân'ın on sûresine nazım yönünden benzer iftira mahsulü/uydurma bile olsa on sûrenin getirilmesinin istendiği Hûd sûresi 13. âyetin geldiğini, sonrasında Tûr sûresi 34. âyetinde Kur'ân'ın nazmıyla meydan okunduğunu, hicret sonrasında Medîne'de inen Bakara sûresi 23-24. âyetlerinde ise Peygamber gibi ümmi birinden bir sûrenin getirilmesi hususunda meydan okumanın yapıldığını ve son olarak Nisâ sûresinin 82. âyetinde içerik olarak Kur'ân'ın tamamının bir benzerinin getirilmesi konusunda meydan okunduğunu ifade eder.²²⁶

Şimşek, Kur'ân'ın modern ilimlerin evrenle ilgili vardığı sonuçları önceden haber verdiğini ileri sürenlerin, bununla onun ilahî bir kitap olduğunu ispatlamaya çalıştıklarını, bunu Kur'ân'ın bir i'câzi olarak değerlendirdiklerini ancak Kur'ân'ın bunları önceden haber vermediğini, modern ilimlerin vardığı kesin sonuçlarla da çelişmediğini ve asıl i'câzın bu olduğunu belirterek Kur'ân'ın bilimsel buluş kitabı olarak okunmasına karşı çıkar.²²⁷

Şuarâ sûresi 63-66. âyetlerde anlatılan denizinin ikiye yarılması hadisesinin kimileri tarafından bilimsel izahla, gel-git olayıyla açıklanmaya çalışıldığını ancak gel-git olayında denizin kocaman iki dağ şeklinde yarılmasının söz konusu olmadığını, gel-git durumunda denizin kabardığını ve karada belli bir yere kadar uzanıp geri çekildiğini, hadisenin gel-git olayıyla gerçekleşmiş olması halinde günümüzde de Kızıl denizde bu durumun müşahade edilmesi gerektiğini, Firavununun hâkimiyetindeki bu topraklarda gel-git za-

²²⁵ Yûsuf el-Hâc Ahmed, *Mevsûatu'l-i'câzi'l-ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-sünneti'l-mutahhara* (Dimeşk: Mektebetü İbn Hacer, 2. Basım, 2003), 17. Kur'ân i'câzi ile ilgili bk. Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/90-108; Suyûtî, *Mu'tereku'l akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*; Rummânî, Ebi Hasen Ali bin İsâ, *İ'câzu'l-Kur'ân*, thk. Dr. Abdulalim (Dehli: Mektebetü'l-Câmiati'l-Meliyyeti'l-İslâmiyye, 1934).

²²⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/41-44.

²²⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/211-213. Bilimsel tefsirin eleştirisi ve değerlendirmesi için bk. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 93-110; Ahmed Muhammed Fadıl, *Nakdi't-tefsiri'l-ilmî* (Dimeşk: Merkez en-Nakdi's-Sekafi, 2009), 5-60; Hind Şelbî, *Tefsiri'l-ilmî li'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'n-nazariyyeti ve't-tatbîk* (Tunus: Y.y., 1985), 20-50; Süleyman Gezer, *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009).

manının biliniyor olması gerektiğini ifade ederek bilimsel izaha karşı çıkar.²²⁸

Hız. Mûsâ'yı takip edip denizde boğulan Firavun'un cesedinin bir mucize eseri olarak muhafaza edildiği ve günümüze kadar geldiği görüşüne karşı çıkarak Yûnus sûresi 92. âyetten cesedin o dönemde kurtarıldığının anlaşıl-
dığını, günümüzde bulunan cesedin, sözü edilen Firavun'a ait olduğunu ispatlayacak bir delilin bulunmadığını, mucizelerin apaçık olduğunu dolayısı ile Firavun'a ait olduğu ifade edilen cesedin Kur'ân'ın bir mucizesi olarak nitelenemeyeceğini ifade eder.²²⁹

2. TEFSİRİN ÜSLÛP AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

"Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri"ni, sadelik, özgünlük, akıcılık, mesajı ön-
celeme, hayati merkeze alma, tarihsellik eleştirisi, güncel konulara değinme, tenkitçi bakış açısı ve güncel yorum gibi başlıklar altında üslûp açısından değerlendirmemiz tefsiri daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır.

2.1. Sade, Özgün ve Akıcı Dil

Şimşek, ilk dönemden son döneme kadar kaleme alınmış klasik ve modern rivâyet, dirâyet, işari, ictimai, sünni, şii, mu'tezili gibi farklı coğrafyalarda kaleme alınmış birçok tefsirden yararlanarak kaynak yelpazesini oldukça geniş tutmuştur. Tefsir kaynaklarının yanı sıra lügat, hadis, fıkıh, siyer, kelâm, tasavvuf, usûl ve güncel kaynaklardan da yararlanmıştır. Geniş kaynakçasına rağmen taklitten uzak durmuş, tefsiri alıntı, rivâyet ve detaya boğmamış, sade, öz, özgün ve güncel bir dil kullanarak zor ve problemlili konuları dahi karmaşıklıktan uzak, anlaşılır bir dille anlatmaya çalışmıştır. Üslûp olarak halkın anlayabileceği bir dili kullanarak eserinin geniş kitlelerce anlaşılabilmesini hedeflemiş,²³⁰ okuyucuyu ilgilendirmeyen akademik tartışmalardan uzak durmuştur. Eserinin uzamaması ve daha önce yazılanların bir tekrarı olmaması için ilgili kaynaklardan önemli gördüğü yerleri alıntılanmış²³¹ ve yer yer ayrıntılı bilgi için kendi kitaplarına²³² ve ilgili kaynaklara yönlendirmiştir.²³³ Şimşek'in öz, özgün, sade ve akıcı dilini aşağıdaki örneklerde görmek mümkündür:

Ahzâp sûresi 59. âyetin tefsirinde müfessirlerin genelde dış örtünün hür kadınların cariyelerden ayrılması için emredildiği görüşünde olduklarını,²³⁴

²²⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/547-548.

²²⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/574.

²³⁰ Atmaca, "M. Sait Şimşek'in Tefsirinde Kur'ân'ın Çağdaş Yorumları", 114.

²³¹ Bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/183.

²³² Bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/57.

²³³ Bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/437.

²³⁴ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1139.

ancak bunun doğru olmadığını, bu görüşten cariyelerin sözle veya sarkıntılık edilerek taciz edilmelerinde bir sakınca olmadığı sonucunun çıktığını, hür kadınlar gibi cariyelerin de iffetlerinin korunması gerektiğini, âyette sözü edilen ayırt edilmenin iffetle ilgili bir mesele olduğunu, hür veya cariyeden iffetli biri olduğunu karşı tarafa hissettirecek şekilde giyinmesinin istendiğini ifade ederek özgünlüğünü ortaya koyar ve cumhura muhalefette bulunur.²³⁵

Şimşek, kimi zaman özgün gördüğü kimi yorumları aynen aktararak okuyucuyu bilgilendirmeye çalışır. Ahzâp sûresi 56. âyetin tefsirinde salavatın tarihi ile ilgili olarak İbn Aşur'dan;²³⁶ sahabe'nin, Peygamber'in ismi her anıldığında veya ismini yazdıklarında salât getirdiklerine dair bir bilginin olmadığı, Müslümanların ne zaman bunu yazmayı adet edinmeye başladıklarının tespit edilemediği, Harun Reşid döneminde kitapların başında Peygambere salât ve selam getirmenin adet haline geldiği, dördüncü asırda hadis ve tefsir kitaplarında Peygamber'in isminin ardında salâtın yazıldığı ve hadis ehlinin bunu adet haline getirdikleri alıntısını yapar.²³⁷

Sûre başlarındaki besmelelerin Kur'ân'dan olup olmadıkları mevzusunun tartışmalı olduğunu, bazı âlimlerin besmelelerin Kur'ân'dan olmadıklarını, bazıları Kur'ân'dan olduklarını fakat her sûrenin başında müstakil olarak indirilmediklerini ve dolayısıyla o sûrenin bir âyeti olmadıklarını ifade ettiklerini, bazılarının ise besmelelerin başında buldukları sûrenin ilk âyeti olduklarını söylediklerini, sahabe döneminde sûre başlarında besmelelerin yazıldığına bilindiğini, bu yüzden de sûre başlarında bulunan besmelelerin Kur'ân'dan olduklarını düşündüğünü sade ve akıcı bir dille ifade eder.²³⁸

2.2. Mesaj ve Hayat Merkezli Anlatım

Şimşek, Kur'ân'da anlatılan kıssaların tamamının gerçek olaylardan alındıklarını,²³⁹ çok özlü anlatımlar olduklarını;²⁴⁰ Kur'ân'ın, kıssaları tarihi bilgi vermek için değil ibret amaçlı zikrettiğini; kıssaların Peygamber'in dini tebliğ etme süreçlerine uygun dönemlerde indirildiklerini²⁴¹ ve indikleri döne-

²³⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/203-204. Kölelerle ilgili geniş değerlendirme için bk. Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 198-203.

²³⁶ İbn Âşûr, *Tefsiru't-tahrir ve't-tenvîr*, 9/100-103.

²³⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/200-201.

²³⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/13.

²³⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/645.

²⁴⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/22-23.

²⁴¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/55.

min şartları ile uyum içerisinde olduklarını ifade eder.²⁴² Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber hakkında öldürme planları yaptıkları bir dönemde Yûsuf sûresinin indiğini, Yûsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılıp ölümüne terkedilmesi ve ardından kuyudan kurtulup Mısır yönetiminde söz sahibi olmasının anlatıldığı kıssa ile Mekke müşriklerine Hz. Peygamber'in Hz. Yûsuf gibi bu komplolardan kurtarılacağı, başka bir bölgeye gideceği, orada devlet başkanı olacağı ve üzerlerinde hâkimiyet sağlayacağı mesajının verildiğini söyler.²⁴³ Yûsuf sûresinde Allah'ın emirlerine sıkı sıkıya bağlı olan kişiye, Allah'ın bu dünya hayatında da büyük mükâfatlar vereceği mesajının verildiğini belirtir.²⁴⁴

Hz. Peygamber'in bir âmadan dolayı İslâm'ın daha ilk yıllarında ikaz edilmesi hadisesi ile toplumun farklı kesimlerine; İslâm'da dünyevi makam ve değerlere göre insanlar arasında ayırım yapılmadığı, Peygamber'in kınanmış olmasından yola çıkarak bu dinin Hz. Muhammed tarafından uydurulmadığı, beşer olması hasebi ile Peygamber'in de hata yapabileceği, Hz. Peygamber'in kendisine gelen vahyi olduğu gibi insanlara aktardığı mesajlarının verildiğini ifade eder.²⁴⁵

Secde sûresi 4. âyette ve başka âyetlerde²⁴⁶ geçen "gökler, yer ve ikisi arasında bulunanların altı günde yaratıldığı" ifadesinin tefsirinde Allah'ın, yaratılış olayının planlı, aşamalı gerçekleştiğini haber ettiğini, bununla bizlere işlerimizi planlı ve programlı bir şekilde yapmamız gerektiği mesajını verdiğini ifade eder.²⁴⁷

Fil kıssası ile Allah'ın, Mekke müşriklerine, Peygamber'ine karşı çıkmaya devam etmeleri halinde akıbetlerinin Allah'ın evine saldıranların akıbeti gibi olacağı mesajını verdiğini söyler.²⁴⁸ İsrâ sûresi 101-104. âyetlerin tefsirinde, Mûsâ ve Firavun mücadelesi üzerinden Mekke müşriklerine, Firavun gibi inananlara baskı uygulamaya devam etmeleri halinde Firavun ve taraftarlarının akıbetine uğrayacakları ve yurtlarından çıkarmaya çalıştıkları iman edenler topluluğunun o topraklara hâkim olacakları mesajının verildiğini ifade eder.²⁴⁹

Kur'ân'da müşriklerin Kur'ân'ın değiştirilmesini istediklerinden²⁵⁰ söz edildiğini, müşriklerin bu istekle Hz. Peygamber'den dini kendilerine göre

²⁴² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/7. Kıssalar hakkında geniş değerlendirme için bk. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 341-347; a. mlf., *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, 45-73.

²⁴³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/7.

²⁴⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/55.

²⁴⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/389.

²⁴⁶ el-A'râf 7/54, Yûnus 10/3, Hûd 11/7, el-Furkân 25/59.

²⁴⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/157-158.

²⁴⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/487.

²⁴⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/247.

²⁵⁰ Yûnus 10/15.

ayarlaması talep ettiklerini, bu isteğin günümüz hâkim güçlerince de “*kimi konuların gündeme getirilmemesi veya Kur’ân âyetlerinin kendi istekleri doğrultusunda yorumlanması*” şeklinde dile getirildiğini, eski ve yeni inkâr edenlerin bakış açıları arasında herhangi bir farkın bulunmadığını ifade ederek âyetleri güncelleştirir.²⁵¹

En’âm sûresi 74-79. âyetlerin tefsirinde Âzer’in Hz. İbrahim’in babası veya amcası olduğu, Âzer’in isim, lakap veya put ismi olduğu konularında pek çok görüşün ileri sürüldüğünü ancak bu gibi konuların tali meseleler olduklarını ve tefsirlerde bu meselelere dalmanın Kur’ân’ın mesajından uzaklaştıracağı söyler.²⁵²

2.3. Tahlil ve Tenkit Merkezli Değerlendirme

Kur’ân yorumlarının çoğu zaaf değil zenginlik olarak değerlendirilmelidir.²⁵³ Hiçbir müfessir hatadan beri olmadığı gibi, hiçbir tefsir de mükemmeliyet iddiasında değildir. Beşer mahsulü her yorum kabul edilebildiği gibi tenkite de maruz kalabilir. Geçmiş müfessirlerin doğrularını tasdik, yanlışlarını tenkit eden bir anlayışla hazırlanan “*Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*”nde Şimşek, kimi zaman müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne uyduğunu ifade ederken, kimi zaman da çoğunluğa muhalefet ettiğini belirtir. Âl-i-İmrân sûresi 37. âyetin tefsirinde Hz. Meryem’e yiyeceklerin olağanüstü yolla geldiğine müfessirlerin çoğunun kail olduğunu ve kendisinin de bu görüşe katıldığını ifade eder.²⁵⁴

Tartışmalı mevzularda genelde leh ve aleyhte olanların delil ve görüşlerini özetleyerek vermekte ve kanaatini beyan etmekte ise de bazen de ihtilafa açık mevzularda belli gerekçelere dayanarak müfessirleri tenkit etmekte ve kimi zaman da isabetli gördüğü görüşleri vermekte yetinmektedir.

Sebe’ kraliçesinin tahtının getirilmesi meselesinin anlatıldığı Neml sûresi 39-40. âyetlerle ilgili olarak tefsirlerde tahtı getirenin insan mı melek mi olduğu tartışmasının yaşandığını, melek olduğunu düşünenlerin bu kişinin Cebrail olduğu fikrinde olduklarını, insan olduğunu düşünenlerin ise bu kişi hakkında farklı isimler zikrettiklerini,²⁵⁵ Râzî’nin tahtı getiren kişinin bizzat Hz. Süleyman olduğu görüşünü tercih ettiğini²⁵⁶ söyler ve bu görüşü

²⁵¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/531.

²⁵² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/181-182

²⁵³ Thomas Bauer, *Müphemlik Kültürü ve İslâm*, trc. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yay., 2. Basım, 2019), 120.

²⁵⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/347-349.

²⁵⁵ Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 4/211-214; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1047-1048.

²⁵⁶ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, 23-24/168-170.

daha tutarlı bulduğunu, tahtın gelmesinden sonra Hz. Süleyman'ın yaptığı duanın da bunu gösterdiğini ifade eder.²⁵⁷

Sad sûresi 32-33. âyetlerinin tefsirinde müfessirlerin bir kısmının, Hz. Süleyman atların seyrine daldığı bir sırada nafile/ikinci namazını kaçırdığını ve namazını kaçırmasına sebep oldukları gerekçesiyle atların kafalarını veya ayaklarını kestiğini söylediklerini²⁵⁸ ancak bu sözlerin doğru olmadığını, namazı kaçırmanın söz konusu olması halinde bu suçun atlara değil Hz. Süleyman'a ait olacağını, âyetten boyunlarını ve ayaklarını kestiği anlamının hiçbir şekilde çıkmayacağını, Hz. Süleyman döneminde atların savaşta kullanıldığını, savaşa hazır olup olmadıkları konusunda atları teftiş etmiş olabileceğini ve bu durumda ya hastalıklarını yoklamak veya sevmek için boyunlarını ve ayaklarını sıvazlamış olabileceğini ifade eder.²⁵⁹

Bakara sûresi 30. âyetten Hz. Âdem'in yeryüzünde yaratıldığını anlaşıldığını ve buradan alınıp mükâfat cennetine yerleştirildiğinin Kur'ân'da belirtilmediğini, ahiret cennetinin ebedi olması ve içinde yasak bulunmaması nedeniyle söz konusu cennetin yeryüzünde bir bahçe olmasını daha tutarlı bulduğunu, cennet kelimesinin Kur'ân'da dünyadaki bahçeler için de kullanıldığını²⁶⁰ Hz. Âdem ve Havvâ'nın cennetten çıkarılırken *inin* anlamına gelen "اهبطوا" kelimesinin "hayat düzeyinin düşmesine" işaret ettiğini, aynı sûrenin 61. âyetinde aynı kelimenin şehre inmeleri anlamında İsrâiloğulları için de kullanıldığını, Âdem ile Havvâ'nın durumu ile İsrâiloğullarının hayat şartlarının *hubût*'tan önce ve sonra birbirine benzerlik arz ettiğini, hubut'ta bir azarlama ve cezalandırmanın söz konusu olduğunu söyler. Müfessirlerin genel kanaatinin yasaklanan ağacın elma, incir, buğday vs. yönünde olduğunu,²⁶¹ ama bunun doğru olmadığını, yasak ağaç ile cinsel birlikteliğin kastedildiğini, Kur'ân'da kadın erkek ilişkisinin mecâzi anlatımlarla ifade edildiğini;²⁶² âyette yasak ağaçtan kimin önce yediğinden söz edilmediğini, nesil sahibi olma açısından cinsel ilişkinin meyve veren ağaca benzetildiğini; yasak ağaçtan yer yemez avret yerlerinin kendilerine görünmesi²⁶³ ve İblis'in Âdem'i kandırmak için "ebedilik ağacı"²⁶⁴ tabirini kullanması delillerinin de bu görüşü desteklediğini ifade eder.²⁶⁵

²⁵⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/22-23.

²⁵⁸ Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 5/91-93; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1211-1213.

²⁵⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/324-325.

²⁶⁰ el-Bakara, 2/265; er-Ra'd 13/4; Sebe' 34/15.

²⁶¹ Maverdî, *en-Nuket ve'l-ûyûn*, 1/105; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 55.

²⁶² el-Bakara 2/223.

²⁶³ el-A'râf 7/20-22.

²⁶⁴ Tâhâ 20/121.

²⁶⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/65-71. Hz. Âdem'in çıkarıldığı cennet ve yasak meyvenin ne olduğu ile ilgili geniş bir değerlendirme için bk. a.mlf., *Yaratılış Olayı*, 75-89.

Cin sûresi 1. âyetten hareketle Peygamberimizin hem insanlara hem de cinlere gönderildiğinin birçok müfessir tarafından ileri sürüldüğünü, ancak Kur'ân'da Peygamber'in, gönderildiği kimselerle aynı cinsten olması hükümünün savunulduğunu,²⁶⁶ bir Peygamber'in gönderildiği kimselerle iletişim kurabilmesi için onlarla aynı cinsten olması gerektiğini, Kur'ân'daki ilke ve kuralların insan yapısına uygun olduğunu vurgulayarak Peygamberimizin insanlara gönderildiğini, cinlere gönderilmediğini ifade eder.²⁶⁷

Saf sûresi 9 ve Fetih sûresi 28. âyetlerde geçen "لِيُظْهِرَهُ" ifadesinde geçen ı zamirinin *din* kelimesine döndüğünü söyleyenlerin, İslâm dininin diğer dinlere galip geleceğini, *resul* kelimesine döndüğünü söyleyenlerin ise Peygamber'in diğer din ve şeriatlara muttali kılınacağını söylediklerini, zamirin "*din*" kelimesine döndüğü görüşünün müfessirler arasında yaygın olduğunu ve bu görüşte olanların İslâm'ın bütün dinlere galip geleceğini düşündüklerini ifade eder. Müfessirlerinin bu şekildeki yorumlarının "müşrikler hoşlanmasa da" ifadesinin tefsirini çıkmaza soktuğunu, zira dinin diğer dinlere üstün kılınmasından veya Peygamber'in diğer dinlere muttali olmasından müşriklerden daha çok Kitap Ehli'nin hoşlanmayacağını söyler. Zaminirin resule dönmesinin âyetin anlaşılmasındaki problemleri ortadan kaldıracığını, âyetin Peygamber'in tebliğine kimsenin engel olamayacağını, müşriklere rağmen dinin tamamlanacağını, dinin mesajlarının son bulana kadar Peygamber'in yaşayacağını ve vahyin tüm mesajlarına, dinin tümüne müttali olacağını ifade ettiğini, âyetin bu şekilde açıklanmasının Saf sûresi 9. âyetin öncesinde geçen "*Allah nurunu tamamlayacaktır*" ifadesiyle de tam uyum arz ettiğini belirtir.²⁶⁸

"Hiçbir insanın bir başkasının yerine bir şey ödemeyeceği, kimseden bir şefaatin/aracılığın kabul edilmeyeceği" âyetinde²⁶⁹ geçen şefaet kelimesinin, sözlükte çift anlamına geldiğini ve tekil kelimesinin zıddı olduğunu, terim olarak "Allah nezdinde mertebesi yüksek bir kimsenin, günahkâr bir mü'minin günahlarının bağışlanması için Allah'a dua etmesi" şeklinde tarif edildiğini, âyetin âhiret hayatından söz ettiğini, âhirette böyle bir şefaatin olup olmayacağı konusunun tartışıldığını, ahiretteki şefaati kabul ve reddedenlerin her ikisinin bu âyeti delil gösterdiklerini, şefaati kabul edenlerin burada inanmayanlar için her türlü şefaatin reddedildiğini ama inananların bu kapsama girmediklerini söylediklerini ifade ettikten sonra Kur'ân-ı Kerim'de ahirette üçüncü bir şahsın Allah nezdinde şefaet edeceğini açıkça ifade eden tek bir âyetin bulunmadığını, aksine aracılığın reddedildiğini,

²⁶⁶ el-İsrâ 17/95.

²⁶⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/321.

²⁶⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/25; 228-229.

²⁶⁹ el-Bakara 2/48.

ahirette kelimeye yüklenen terimsel anlamda şefaatin olmayacağını belirtir.²⁷⁰

Meleklerin Kur'ân'da değerli kullar²⁷¹ olarak nitelenmelerinin, övülmelerinin ve kul olarak ifade edilmelerinin iradelerinin varlığına işaret ettiğini, âyette meleklerin Allah'tan önce söz söyleyemediklerinin değil, söyleyemediklerinin ve onun emriyle hareket ettiklerinin belirtildiğini ifade ederek meleklerin iradeli varlıklar olduklarını söyler.²⁷²

Günümüzde tartışılan ve âyetlere dayandırılan kimi meseleleri de tefsirinde değerlendirir ve gerekli gördüğü yerlerde tenkitte bulunur. Örneğin ölen kişinin bedeninden çıkan ruhun başka bir bedene girmesi, ruh göçü anlamına gelen reenkarnasyonu âyetlere²⁷³ dayanarak reddeder.²⁷⁴

2.4. Vasat ve Temkin Dili

Tefsirinde Arap dilinin imkân verdiği sınırlar çerçevesinde hareket eder ve hakkında kesin delil bulunmayan, delillerin farklı yorumlara açık olduğu durumlarda kesin ve iddialı dil kullanmaktan uzak durarak vasat ve temkinli bir dil kullanmaya çalışır. Ayrıca bugünün Müslümanları için önemli gördüğü mezhep taassubu ve tarihin tartışmalı sayfalarına saplanma problemlerine takılmama hassasiyetini eserinde ön plana çıkarır.²⁷⁵

Allah'ın kıyamet günü görülmesinin Mu'tezile ve Ehli Sünnet arasında kelâmî tartışmalar neden olduğunu, meselenin zorunlu inanç meselelerinden sayıldığını, Allah'ın görüleceğini ve görülmeyeceğini söyleyenlerin de birtakım yorumlarla sonuca vardıklarını, meselenin içtihadî olduğunu ve kişinin güçlü bulduğu görüşe inanabileceğini ifade ederek konuyla ilgili kanaatini net bir şekilde ortaya koymaz.²⁷⁶

Hûd sûresi 107-108. âyetlerde hem cehennemdekiler hem de cennettekiler için "göklerle yer devam ettikçe onlar orada ebedi kalacaklardır ancak Rabbin dilerse o başka" ifadesinin kullanıldığını, âyette geçen istisna ve yer-gökler hakkında müfessirler arasında farklı görüşlerin ortaya atıldığını, cehennemin ebediliği ile ilgili farklı görüşlerin bulunduğunu; âyette ahiretin yer ve

²⁷⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/81.

²⁷¹ el-Enbiyâ 21/26-27.

²⁷² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/371. Meleklerle ilgili geniş değerlendirme için bk. Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 90-93; a.mlf., *Yaratılış Olayı*, 89-90.

²⁷³ el-En'âm 6/28.

²⁷⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/51-53, 2/281. Reenkarnasyon eleştirisi için bk. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 348-376.

²⁷⁵ Karataş, "Mehmet Said Şimşek'in "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" Üzerine Bir İnceleme", 150.

²⁷⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/334.

göklerinden bahsedildiğini, istisnanın zamanla ilgili olduğunu söyleyenlere göre cehennemın sonsuz olduğunu, dünyanın yer ve göklerinden bahsedildiğini ifade edenlere göre ise cehennemın sonsuz olmadığını ifade eder. Şimşek, cehennemın sonsuzluğuna karşı çıkanların ilgili âyetlerde cennet için gelen “kesintisiz bir lütuf” kaydının Allah’ın iradesinin cennet hakkında ebedilik yönünde tecelli edeceğini gösterdiği, cehennem hakkında sürekliliği ifade eden ilave bir kaydın olmamasının ise cehennemın bir gün gelip son bulacağını beyan ettiği, bu konuda sahabe ve tabiinden birçok rivâyetin geldiği görüşünde olduklarını belirttikten sonra Kur’ân’ın meseleyi Allah’ın dilemesine havale ettiğini, bu yüzden de konu hakkında kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını ifade eder ve konuyu ilahi meşiete bırakır.²⁷⁷

Sâd sûresi 34-40. âyetlerde anlatılan Hz. Süleyman’ın tahtına bırakılan cesetle ilgili müfessirlerin görüşünü naklettikten sonra, Hz. Süleyman’ın tahtı üzerindeki cesetle neyin veya kimin kastedildiğini tespit etmenin kolay olmadığını, ancak âyetten Hz. Süleyman’ın hükümlerinin bir şekilde sıkıntıya girdiğinin, bununla imtihan edildiğinin ve imtihanda başarılı olunca yüce Allah’a söz konusu duayı yaptığının anlaşıldığını ifade ederek âyetin mesajına ağırlık verir.²⁷⁸

Bakara sûresi 26. âyette geçen ve sivrisinek için kullanılan *ötesini* ifadesi ile sivrisinekten daha basit ve küçük olan bir varlığın mı yoksa ondan daha büyük ve üstün bir varlığın mı kastedildiği konusunda farklı iki görüşün ileri sürüldüğünü bunların ikisinin de birlikte kastedilmiş olmasının mümkün olduğunu ifade eder.²⁷⁹

2.5. Evrensel Bakış Açısı

Şimşek, tefsirinde batıda ortaya çıkan tarihselci²⁸⁰ bakış açısına karşı çıkar ve dinin belli bir sınıf, dönem veya millete gönderilmediğini, indirilişinden kıyamet kopuncaya kadar insanların tamamına hitap ettiğini ifade ederek dinin ve Kur’ân’ın evrenselliğini savunur.²⁸¹

İslâm öncesi dönemde erkeklerin çok kadınla evlenmelerinin yaygın olduğunu, Kur’ân’ın o günkü şartlar içerisinde sayıyı ancak dörde indirebildiğini; aslında Kur’ân’ın bu konuda bir süreç başlattığını ve Müslümanların zamanla bu sayıyı tek kadınla sınırlandırmaları gerektiğini ileri süren tarihselci anlayışa karşı çıkar ve Kur’ân’ın ne bu konuda ne de başka konularda

²⁷⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/637-368.

²⁷⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/326.

²⁷⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/49.

²⁸⁰ Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzul* (İstanbul: Şule Yay., 1996), 50.

²⁸¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/471.

başlatıp sonuca bağlamadığı tek bir konunun bulunmadığını, aksi takdirde dinin kemale erdiğinin söylenemeyeceğini ifade eder.²⁸²

Tarihselcilerin Kur'ân ahkâmının tarihselliğine²⁸³ delil olarak öne sürdükleri Hz. Peygamber'in bazı özel durumlarının Kur'ân'da yer alması meselesinde yanıldıklarını, peygambere özel durumların Kur'ân'da geçmesinin daha sonraki nesiller için önem arz ettiğini, Peygambere imanın ilk nesille kayıtlı bir inanç olmadığını, sonraki nesillerin de ona iman edeceklerini ve bu gibi hususların sonraki nesillere nasıl bir peygambere iman ettiklerini gösterdiğini ifade ederek tarihselci anlayışı reddeder.²⁸⁴

Abese sûresinin ilk iki âyetinde üçüncü şahıs kipiyle yapılan hitabın bu şekilde davranan herkesi kapsadığının açıkça bilinmesi için olduğunu söyleyerek Kur'ân'ın evrensel diline vurgu yapar.²⁸⁵

Enfal sûresi 15-19. âyetlerin Bedir savaşıdan söz ettiğini, anlatımın evrensellik kazanması, dile getirilen hususların benzeri bütün olaylara uygulanması, okuyucunun belli bir olaya şartlanmaması ve anlatılanların sadece o olayı ilgilendirdiğini düşünmemesi için Kur'ân'da olaylardan söz edilirken yer, zaman ve şahısların genellikle açıklanmadığını belirtir.²⁸⁶

2.6. Din Dili ve Yorum

Kur'ân, mesajını muhataplara anladıkları dil üzerinden verirken kendine özgü bir din dili de geliştirir. Mecâz, sembol, kelimelerin içini boşaltmak ve kelimelere yeni anlamlar yüklemek sûreti ile gelişen bu din dilini anlamak için Kur'ân'ı çok iyi tanımak gerekir. Hakka sûresi 40. âyetine dayanarak Kur'ân'ın Allah'ın değil Hz. Peygamber veya Cebrâil'in sözü olduğunu söyleyenlere karşı çıkar ve Kur'ân'ın Hz. Peygamber ve Cebrâil olmak üzere iki elçi kanalıyla bizlere ulaştığını, elçiye izafe edilen sözün, aslında onu elçi olarak göndermiş olanın sözü olduğunu, Tekvîr sûresinde Cebrâil'in ismiyle değil, *elçi* sıfatı ile söz konusu edildiğini, burada da Hz. Peygamber'in ismiyle değil de *elçi* sıfatıyla anıldığını, her iki elçiden söz edilirken onların *değerli elçiler* olarak nitelenmelerinin, kendilerini elçi olarak tayin eden Allah'ın sözünde hiçbir değişiklik yapmadan elçilik görevlerini yerine getirdiklerine işaret ettiğini, *elçi sözü* denildikten sonra aynı söz için "*Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir*" şeklinde buyurulduğunu ifade ederek Kur'ân'ın, Allah'ın sözü

²⁸² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/471-472.

²⁸³ Tarihselcilik ve eleştirisi hakkında geniş bilgi için bk. Şevket Kotan, *Kur'ân ve Tarihselcilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2001); Recep Demir, *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* (İstanbul: Hikmet Yay., 2013); Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 238-275.

²⁸⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/198.

²⁸⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/388.

²⁸⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/370.

olduğunu ve Allah’tan indiği gibi insanlara ulaştırıldığını, değiştirilmediğini söyler.²⁸⁷

Din dilinde cin kelimesinin “yabancı kimse” anlamına geldiğini ileri sürüp gaybi varlıklar olan cinleri inkâr edenlere karşı çıkar ve cinlerin insandan önce var olduklarını, insanların topraktan cinlerin ise ateşten yaratıldıklarını, cinlerin gökte olup biteni dinlemek üzere göklerde oturma yerleri edinebildiklerini ama insanlar için böyle bir durumun söz konusu olmadığını ifade ederek modernist bakış açısına karşı çıkar.²⁸⁸

Mu’tezilî âlimlerin Araf sûresi 27. âyete dayanarak cinlerin asla insanlar tarafından görülmeceğini söylediklerini, Ehli Sünnetin ise cinlerin normalde insanlar tarafından görülmediğini ama bunun, asla görülmecekleri anlamına gelmediği görüşünde olduklarını ifade ettikten sonra Kur’ân’da Peygamber’in cinleri gördüğüne dair işaret yollu da olsa bir anlatıma yer verilmediğini, Peygamber’in kendisini dinleyen cinlerden vahiy yoluyla haberdar edildiğini²⁸⁹ belirterek cinlerin insanlar tarafından görülemeyeceğini söyler.²⁹⁰

A’râf sûresi 189. âyette Hz. Âdem ve Havvâ’nın çocukları olduktan sonra şirke düştüklerini ifade eden Taberi gibi önemli müfessirlere²⁹¹ muhalefet ederek Hz. Âdem ve Havvâ’nın hayatlarının hiçbir döneminde şirke bulaşmadıklarını, âyette tek nefisle Hz. Âdem’in, eşiyle de Hz. Havvâ’nın kastedildiğini, şirke düşünlerin başka kişiler olduklarını, Âdem ve Havvâ’ya atf yapma sebebinin ise sadece insanların aslına dikkat çekmek olduğunu söyler.²⁹²

Lokmân sûresi 34. âyette bahsedilen ve tefsir kitaplarında “beş bilinmeyen” olarak bilinen hususların tamamının bilgisinin sadece Allah’tan ait olduğunun âyette ifade edilmediğini, âyette kıyametin ne zaman kopacağı, kişinin yarın ne kazanacağı ve nerede öleceği bilgisinin sadece Allah’a havale edildiğini, yağmurun yağdırılması ve rahimlerde olanın bilinmesi hususlarında Allah’ın kudret ve lütfuna işaret edildiğini, bilgi tahsisinin Allah’a yapılmadığını söyler.²⁹³

²⁸⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/299.

²⁸⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/324.

²⁸⁹ el-Cin 72/1.

²⁹⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/263. Cinlerle ilgili geniş değerlendirme için bk. Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, 93-96; a.mlf., *Yaratılış Olayı*, 90-91.

²⁹¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli ayi’l-Kur’ân*, 6/178-180; Maverdî, *en-Nuket ve’l-uyûn*, 2/286-287; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, 533-534.

²⁹² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/354.

²⁹³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 4/154.

Hicr sûresi 29. âyette geçen “ruhumdan” ifadesine dayanarak bazı kimse-lerin, ruhun Allah’ın bir parçası olduğunu ileri sürdüklerini, ancak ruhun, Allah’ın sahip bulunduğu canlılık veren şey anlamında olduğunu, “başım” denildiğinde başın bizim bir parçamız olduğunun anlaşıldığını ama “kalemim” denildiğinde, kalemin bizim bir parçamız değil, sahip olduğumuz bir nesne olduğunun anlaşıldığını, isim tamlamasının mülkiyet ifade etmek için kullanılabilmesi gibi ba’ziyet/kısım ifade etmek için de kullanılabilmesini, âyette *ruhum* ifadesi ile *kalemim* misalinde olduğu gibi Allah’ın maliki olduğu ruhun kastedildiğini ifade ederek ruhun Allah’ın bir parçası olduğu görüşüne karşı çıkar.²⁹⁴

Bazı Mu’tezile ve Ehli Sünnet âlimlerinin sihrin göz boyamaktan ibaret olduğunu, gerçekliğinin bulunmadığını söylediklerini, aynı mezheplere mensup diğer âlimlerin ise sihrin gerçekliğinin var olduğunu ifade ettiklerini,²⁹⁵ Kur’ân’da söz konusu edilen sihrin tamamının gerçekliği olmayan göz boyama ve el çabukluğundan ibaret olduğunu, büyü ile uğraşanların çoğunun sefil bir hayat yaşadıklarını, eşyanın hakikatini değiştirme imkânları bulunması halinde öncelikle kendilerini sefaletten kurtaracaklarını, yöneticileri devirip yerlerine geçeceklerini ifade ederek sihrin gerçekliğini reddeder.²⁹⁶

Gaybı; gelecekte vuku bulacak şeyleri kimsenin bilemeyeceğini, gaybı sadece Allah’ın bildiğini ve Allah’ın dilemesi halinde dilediği miktarda peygamberlerinin bilebileceğini, kıyametin ne zaman kopacağı meselesinin ise Allah dışında kimse tarafından bilinmediğini,²⁹⁷ keşf, keramet, ebced, cifr hesabı ve başka bir şeyle gaybtan kimsenin haber veremeyeceğini ifade eder.²⁹⁸

2.7. Güncel Yorum Yoğunluğu

Şimşek, tefsirinde kadim geleneğin ve son zamanlarda kaleme alınan tefsirlerin aksine güncel olaylara çokça yer vererek Kur’ân’ın hayat kitabı olduğunu ortaya koyar ve çağdaş problemlere âyetler çerçevesinde çözüm bulmaya çalışır.

Tevbe sûresi 60. âyetin tefsirinde günümüz İslâm toplumlarının en büyük sıkıntılarının birinin, tekel ve kartellerin denetiminde olan servetin dengeli bir şekilde dağılmaması olduğunu ifade eder ve fakirliği, sefaleti,

²⁹⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/122. Ruh kelimesi ile ilgili geniş bir değerlendirme için bk. Şimşek, *Yaratılış Olayı*, 37-45.

²⁹⁵ Sihirle ilgili geniş malumat ve tartışmalar için bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*. 1/49-71.

²⁹⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/127-132.

²⁹⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 5/328-329.

²⁹⁸ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/23-24.

hırsızlığı, rüşveti, gaspı, kapkaççılığı, cinâyetlerin bir kısmını ve diğer birçok sosyal problemi buna bağlar ve zenginlerin zekâtlarını tam bir şekilde vermelerini çözüm olarak sunar.²⁹⁹

Tefsirinde yeri geldiğinde Müslümanları yakından ilgilendiren İsrâil ve ABD hakkında açıklamalarda bulunur. İsrâ sûresi 4-5. âyetlerde bahsedilen Yahudilerin ikinci yükselişlerinin ve bozgunculuk çıkarmalarının günümüzde kurulan İsrâil devletiyle yaşanıyor olabileceğini, zira söz konusu devletin, kuruluşundan beri dünyayı meşgul ettiğini ve büyük zulümler işlediğini, Filistin halkını yurtlarından sürdüklerini, Batı'nın ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini alan İsrâil'in, hak hukuk tanımadan Müslümanlara zulmetmeye devam ettiğini, insani yardım gemisi olan Mavi Marmara'yı dahi vurduğunu, ABD ve BM'lerin gücünü arkasına aldığı ifade eder.³⁰⁰

İsrâ sûresi 33. âyetin tefsirinde devletin katili affetme yetkisinin olmadığını, bu hakkın maktulün velisine ait olduğunu, devletin sadece kısas uygulayabileceğini, gerek ülkemizde ve başka ülkelerde zaman zaman meclis yoluyla af çıkarıldığını, devletin sadece kendisine karşı işlenmiş olan suçları affetme yetkisine sahip olduğunu, ülkemizde çıkarılan genel veya kısmi afların tamamında devlete karşı işlenmiş suçların af kapsamının dışında tutulduğunu, vatandaşlara karşı işlenmiş suçların ise affedildiğini bunun doğru olmadığını belirtir.³⁰¹

Nahl sûresi 92. âyetin tefsirinde günümüzde ulusalcı anlayışların bencilliği aşıladığını, toplumların üstün değerleri bir yana bırakarak diğer toplumlarla münasebetlerinde bütünüyle çıkarlarını öne aldıklarını, antlaşmaların hile ve entrikalarla bozulduğunu, toplumlar arasında güvenin ortadan kalktığını, toplumlar arsında sürekli çatışmaların yaşanmasında ulusalcı anlayışın büyük payının olduğunu söyleyerek ulusalcı anlayışa eleştiriler getirir.³⁰²

İslâm'ın dünya hayatıyla ilgili ahkâmını ortadan kaldıran yorumların, yalan yere Allah'a iftira etmek kapsamında olduğunu, *İlmli İslâm* patenti ile ileri sürülen bu anlayışın Kur'ân'ı olduğu gibi anlamayı değil, onu çağa uydurmayı amaçladığını ifade ederek ılımlı İslâm söylemini reddeder.³⁰³

Âl-i İmrân sûresi 64. âyetin tefsirinde günümüzde dinler arası diyalog için *İbrahimî dinler* şeklinde bir başlığın seçildiğini, bunun kabul edilemeyeceğini, dinlerin Allah'a ait olduğunu ve dinler arası diyalog söyleminin tev-

²⁹⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/464.

³⁰⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/201-202; başka eleştiriler için bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı*,1/402.

³⁰¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/215.

³⁰² Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/177.

³⁰³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/143.

hidi esas almadığı için doğru bir noktada başlamadığını ifade ederek diyalogcuları tenkit eder.³⁰⁴

Müslümanların birliklerini kaybettiklerinde gerilediklerini, düşmanlarına av olduklarını, Müslümanların günümüzde horlandıklarını, sömürüldüklerini, ezildiklerini, savaşların çoğunun Müslümanların yaşadıkları bölgelerde cereyan ettiğini, Ehli Sünnet ve Şia arasındaki bölünmenin hâlâ devam ettiğini, bölünmenin temelinde geçmişte olup bitmiş meselelerin yattığını, zamanı geri getirip Hz. Ali'yi Hz. Ebu Bekir'in yerine halife tayin etmenin artık mümkün olmadığını, bunun için de ihtilafı devam ettirmenin bir anlamının bulunmadığını, ihtilafların ümmetin birliğine zarar verdiğini söyleyerek ümmet birliğinin önemine vurgu yapar.³⁰⁵

Tevbe sûresi 41. âyetin tefsirinde İslâm'ın, toprak fethetmek ve insanları hâkimiyet altına almak maksadıyla savaş açmayacağını, İslâm'ın öngördüğü savaşın savunma savaşı olduğunu, bu sebeple Müslümanların varlıkları ve hürriyetleri tehlike altında olmasından dolayı devlet başkanının savaş çağrısına her Müslümanın mutlak sûrette olumlu cevap vermesi gerektiğini söyler.³⁰⁶

Nahl sûresi 72. âyetin tefsirinde günümüzde dini ve insani duyguların zayıflamasından dolayı çoğu kimsenin yaşlı ana-babasına bakmadığını, onları ya bir evin köşesine yahut huzur evlerine terk ettiklerini, bu durumun İslâm âleminde henüz ileri boyutlara ulaşmadığını, toplumda dini duyguların zayıflaması ve bireylerin hayatının sadece zevk ve sefaya indirgenmesi ile birlikte yaşlıların daha çok ihmal edileceklerini belirtir.³⁰⁷

SONUÇ

Çağının sorunlarını bilen ve bunlara Kur'ân çerçevesinde çözümler geliştirmeye çalışan Şimşek'in kaleme aldığı bu tefsiri önemli kılan en önemli meziyet hiç şüphesiz ki çağımızın sosyal, siyasi, ekonomik, sosyolojik, kültürel ve dini sorunlarını konu edinmesi ve pratik çözümler sunmasıdır. Tefsirin isminden de anlaşıldığı gibi Kur'ân, hayatın merkezine yerleştirilmiş ve indiriliş gayesi çerçevesinde yorumlanmıştır. Tefsirin belli bir mezhebe bağlı kalınarak yazılmamış olması orijinal bir metnin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Müellif tefsir akademisyeni olması hasebiyle en netameli tefsir konularını ustalıkla işlemiş ve bunları herkesin anlayabileceği sadelikte ifade etmiştir. Özgün yorumların hâkim olduğu bu tefsirde tenkid süzgecinden geçirilme-

³⁰⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/152, 364-365.

³⁰⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 1/396-397.

³⁰⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 2/451.

³⁰⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3/165.

miş rivâyetlere yer vermemiş ve Kur'ân'ın çağa sunduğu mesajlar öne çıkarılmıştır. Âyetler tefsir edilirken dilsel açıklamalara, bağlama ve Kur'ân bütünlüğüne önem verilmiş ve tutarlı olmaya dikkat edilmiştir. Hakkında kesin bilgi bulunmayan ya da farklı görüşlere açık olan cehennem ebediliği, Hz. Süleyman'ın tahtına bırakılan ceset gibi mevzularda müellif genelde temkin dilini kullanmış ve kanaatini net bir şekilde ortaya koymamıştır. Ancak hakkında kesin fikir sahibi olduğu garanik, nesh, bilimsel tefsir vb. konularda görüşlerini delilleri ile ortaya koymuş ve savunmuştur.

Müşkilü'l-Kur'ân, Mübhemâtu'l-Kur'ân, nesh, muhkem-müteşâbih, ulumu'l-Kur'ân, tefsir rivâyetlerinin analizi, tefsir-hadis ilişkisi, günümüz tefsir anlayışı, Kur'ân'ın çağımıza getirdiği çözümler, tefsir- kelim ilişkisi vb. birçok konuda akademik araştırmaların konusu olabilecek bu tefsir araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulkadir Muhammed Huseyn. *Me'ayiru'l-kabul ve'r-red li tefsiri'n-nassi'l-Kur'âni*. Dimeşk: Dâru'l-Gavsânî, 2. Baskı, 2012.
- Abdulkahir el Bağdadi, Ebu Mansur. *en-Nasih ve'l-mensuh*. Thk. Hilmî Kâmil Abduldahî. Amman: Daru'l-Adevi, ts.
- Abdullah Draz. *En Mühim Mesaj Kur'ân*. Trc. Suat Yıldırım. İzmir: Yeni Akademi Yay., 2006.
- Abdalmüteâli, Muhammed el-Cebrî. *en-Nasih ve'l-mensuh beyne'l-isbâti ve'n-nefy*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2. Baskı, 1987.
- Abdulte'âl es-Sa'îdî. *Edebî Mesaj Kur'ân*. Trc. Hüseyin Elmalı. İzmir: Yeni Akademi Yay., 2006.
- Abdulvahhâb Reşid Sâlih Ebû Safiyye. *Hucciyyetü'd-delâleti's-siyâkiyyeti fi't-tefsîr*. Ammân: Dâru Ammâr, 2010.
- Abdulvahhâb Reşid Sâlih Ebû Safiyye. *el-Bu'd ani's-siyâk ve ehemmi esbâbihi*. Ammân: Dâru Ammâr, 2011.
- Ahmed Hicazi es-Sekâ. *Le nesh fi'l-Kur'ân*. Kahire: Daru'l-Fikr el-Arabi, 1978.
- Ahmed Muhammed Fadıl. *Nakdi't-tefsîri'l-ilmî*. Dimaşk: Merkez en-Nakdi's-Sekafi, 2009.
- Arslan, Filiz Akaydın. *Sait Şimşek'in Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri Adlı Eserinde Aile Hayatıyla İlgili Âyetlere Yapılan Yorumların Değerlendirilmesi*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Atmaca, Gökhan. "M. Sait Şimşek'in Tefsirinde Kur'ân'ın Çağdaş Yorumları". *International Journal of Social Science*, 5/7 (2012).
- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyât*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Bekâî, Burhaneddîn Ebû'l-Hasen İbrahîm bin Ömer. *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*. Thk. Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 4. Basım, 2011.
- Bakillani, Ebi Bekr İbn Tayyib. *el-İntisâr li'l-Kur'ân*. Thk. Dr. Muhammed İsam el-Kuzât. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001.

- Baldız, Mahmut. *Mehmet Sait Şimşek'in "Hayat Kaynağı Kur'an" Tefsirinde Sebeb-i Nüzûl ve Nâsîh-Mensûh*. İğdır: İğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Bessam el-Cemel. *Esbâbü'n-nüzul ilmen min ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'l-Arabiyyeti li't-Taahdisi'l-Fikri, 2005.
- Bezzâvî, Nasiruddîn, Ebû Saîd Abdullâh bin Ömer bin Muhammed eş-Şirâzî. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl/Tefsîru'l-Beyzâvî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. 2002.
- Bilgin, Abdulcelil. *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşerî'nin Keşşafı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Bonukalın, Mehmet. "Usul". *DİA*. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed bin Alî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şahîn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 4. Basım, 2013.
- Cevherî, İsmâîl bin Hammâd. *Mu'cem es-sihâh*. Thk. Halîl Me'mun Şeyhâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Baskı, 2008.
- Cündioğlu, Düccane. *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*. İstanbul: Kapı Yay., 2015.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'anı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. 2005.
- Cürccânî, Abdulkâhîr bin Abdurrahmân bin Muhammed. *Esrâru'l-belâğati fi ilmi'l-beyân*. Thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2012.
- Cürccânî, Seyyid Şerîf Ebu'l-Hasen Alî bin Muhammed. *et-Ta'rifât*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 4. Baskı, 2013.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017.
- Çalışkan, İsmail. *M. Esed'in Kur'an Mesajı'nın Tahlil ve Tenkidi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2009.
- Çopur, Halil İbrahim. *M. Sait Şimşek'in Hayat Kaynağı Kur'an Adlı Tefsirinin Değerlendirilmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Demir, Recep. *Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem*. İstanbul: Hikmet Yay., 2013.
- Demirci, Muhsin. *Tefsirde Metodolojik Sorunlar*. İstanbul: İFAV Yay. 2017.
- Durmuş, İsmail. "Üslup". *DİA*. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Ebu Abdullah Muhammed bin el-Belensi. *Tefsiru mübhemâti'l-Kur'an*. Thk. Abdullah Abdulkerim Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1991.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *el-İsrâiliyyât ve'l mevdûât fi kütübî't-tefsîr*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 4. Baskı, 1408.
- Ebu Ubeyde el-Kâsım bin Sellâm el Herevî. *en-Nasih ve'l-mensuh fi'l-Kur'an'il-Azîz*. Thk. Muhammed bin Salih el-Mudeyfir. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.
- Erin, Abdulvehap. *Prof. Dr. M. Sait Şimşek'in Tefsirdeki Metodu*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Ersöz, Muhammed. *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Mu'cemu tehzîbi'l-luğâ*. Thk. Riyâz Zekî Kâsım. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- Ferâhî, Abdulhamîd. *Müfredat'ül-Kur'an*. Thk. Dr. Muhammed el-Islahi. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.

- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-ayn*. Thk. Dr. Davud Sellum vd. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 2004.
- Gazâlî, Ebû Hamîd Muhammed bin Muhammed bin Ahmed et-Tûsî. *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*. Çev. Yunus Apaydın. 2 Cilt. Kayseri: Rey Yay., 1994.
- Gezer, Süleyman. *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Gırnatî, Ebi Ca'fer Ahmed bin İbrahim bin Zübeyr. *el-Burhân fî tertibi suveri'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Şa'bân. Mağrib: Vezâratu'l-Evkâf, 1990.
- Gökmen, Rabiye. *Sait Şimşek'in Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri'nde Tartışmalı Konular*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Görgün, Tahsin. *İlahi Sözü'nün Gücü*. İstanbul: Külliyyat Yay., 2013.
- Hasan Hanefî. *Gelenek ve Yenilenme*. Trc. M. Emin Maşalı. Ankara: Otto Yay., 2016.
- Hatiboğlu, İbrahim. "İsrâîliyyât". *DİA*. İstanbul: TDV Yay., 1998.
- Hind Şelbî. *Tefsiri'l-İlmi li'l-Kur'âni'l-Kerîm beyn'e'n-nazariyyeti ve't-tatbîk*. Tunus: Y.y., 1985.
- İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlibîn*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed bin Zekerîyyâ. *es-Sâhibiyyu fî fikhi'l-lûğâti'l-Arabiyyeti ve mesâ'ilihê ve süneni'l-Arab fî kelâmihê*. Thk. Dr. Ömer Farûk Tabbâ'. Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Meârif, 3. Baskı, 2013.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed bin Zekerîyyâ. *Mekâyîsu'l-luğâ*. Thk. Enes Muhammed eş-Şâmî. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed bin Alî. *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*. Thk. Abdulhakîm Muhammed el-Enîs. Riyad: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1997.
- İbn Hâleveyh, Ebi Abdullah el-Huseyn bin Ahmed. *el-Hucetu fî'l-kirâati's-seb'a*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Hazm el-Endelüsî. *en-Nasih ve'l-mensuh fî'l-Kur'ân'il-Kerim*. Thk. Dr. Abdulgaffar Süleyman el-Bindâri. Beyrut: Menşurât el-Cemel, 2016.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed bin Mukerrem el-İfrikî el-Mısırî. *Lisânu'l-Arab*. Thk. Yusuf Bekai vd. 2 Cilt. Beyrut: Müesseseti'l-A'lem li'l-Matbuât, 2005.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed bin Ebû Bekr. *Dav'ul munîr ale't-tefsîr*. Thk. Alî Ahmed Muhammed es-Sâlih. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü Dâru's-Selâm, ts.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail bin Ömer el-Kureşî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü Daru's-Selâm, 1994.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh bin Müslim ed-Dineverî. *Te'vîlu müşkili'l-Kur'ân*. Thk. Sa'd bin Necdî Ömer. Beyrut: Müesseseti'r-Risâle, 2015.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Şihâbuddin Abdulhalîm. *Şerhu Mukaddimeti't-Tefsîr*. Şerh: Muhammed Sâlih Useymin. Riyad: Mededü'l-Vatani, 2005.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferâc Cemâlüddîn Abdurrahmân bin Alî bin Muhammed. *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2015.
- İz bin Abdüsselâm. *Fevâid fî müşkili'l-Kur'ân*. Thk. Seyyid Rıdvan Alî en-Nedvî. Cidde: Dâru'ş-Şurûk, 2. Baskı, 1987.

- Kabakçılı, Osman. "Harut ve Marut Kıssasının Eş Uyumu Açısından Değerlendirilmesi". *Tarih Okulu Dergisi*, 17 (2014), 275-291.
- Kantemir, Enise. *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Engin Yayınevi, 1997.
- Karakaya, Mehmet Murat. *Kur'ân'ın anlaşılmasında Dil Problemi*. İstanbul: Marifet Yay., 2003.
- Karataş, Ali. "Mehmet Said Şimşek'in "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri" Üzerine Bir İnceleme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/2 (2012).
- Kaya, Remzi. "Kıraat Açısından Abdest Âyeti". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5 (1993).
- Kirmânî, Mahmud bin Hamzâbin Nasr. *el-Burhân fî tevcihu müteşâbihu'l-Kur'ân*. Thk. Abdulkadir Ahmed Ata. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Koç, İhsan. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si Akademik Tefsir Çalışmalarında Nesh Meselesine Teorik ve Pratik Yaklaşım: Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek Örneği*. Trakya: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kotan, Şevket. *Kur'ân ve Tarihselcilik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2001.
- Kudret, Cevdet. "Üslûp". *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, 1980.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed İbrahim el-Hafnevî-Mahmûd Hâmîd Osmân. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2002.
- Makri, Hibetullah bin Selamete bin Nasr. *en-Nasih ve'l-mensuh min kitâbillahi Azze ve Celle*. Thk. Zuheyr Şavîş-Muhammed Kan'ân. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1984.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Thk. Dr. Mecdi Basillum. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Maverdî, Ebû'l-Hasen Alî bin Muhammed. *en-Nuket ve'l-ûyûn*. Thk. Seyyid Abdulkmaksud bin Abdurrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mekkî bin Ebi Talib el-Kaysî. *el-İzâh li'n-nasihi'l-Kur'ân ve mensuhîhi ve ma'rifeti usulîhi ve ihtilafî'n-nasi fihî*. Thk. Dr. Ahmed Hasen Ferhât. Cidde: Dâru'l-Menâr, 1986.
- Muhammed Abdulhalik Azime. *Dirâsât li üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, ts.
- Muhammed bin Umar bin Sâlim Bâzmûlî. *el-Kiraât ve eseruhe fi't-tefsir ve'l-ahkâm*. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hicre, 1996.
- Muhammed Huseyn Âl-i Yâsîn. *el-Ezdâd fi'l-lûğâ*. Ammân: Dâru Ammâr, 2013.
- Mustafa Zeyd. *en-Nesh fi'l-Kur'ân'il-Kerîm*. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-Vefa, 1987.
- Nehhas, Ebu Ca'fer Ahmed bin Muhammed bin İsmail. *en-Nasih ve'l-mensuh fi kitâbillâhi Azze ve Celle ve ihtilafu'l-ulemâi fi zalik*. Thk. Süleyman bin İbrahim bin Abdullah. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1991.
- Okiç, Tayyib. *Kur'ân'ı-Kerîmin Üslûp ve Kirâati*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Öğmüş, Harun, "Kur'ân'ın Sıhhati Bağlamında Kıraat Farklılıklarının Değerlendirilmesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 (2010/2).
- Öztürk, Mustafa. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsir Serencamı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Özön, Mustafa Nihat. "Üslûp". *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*. İstanbul: [İnkılap Kitabevi, 1954](#).

- Polat, Fethi Ahmet. *Tefsîr Araştırmalarında Yöntem Sorunları I-II*. Konya: Aybil Yayınları, 2. Baskı, 2014.
- Rağîb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn bin Muhammed. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Halil Aytenî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Baskı, 2001.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed bin Ömer bin Hasen bin Huseyn bin Alî et-Teymî. *Tefsîru'l-Kebîr*. Thk. İbrahim Şemsüddîn-Ahmed Şemsüddîn. 23 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4. Baskı, 2013.
- Remzi Na'nâ'. *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fi kütübi't-tefsîr*. Dimaşk: Daru'l-Kalem, 1970.
- Rummânî, Ebi Hasen Ali bin İsa. *İ'câzu'l-Kur'ân*. Thk. Dr. Abdulalim. Dehli: Mektebetü'l-Câmiati'l-Meliyyeti'l-İslâmiyye, 1934.
- Samarrâî, Fâzıl Sâlih. *et-Tenâsübü beyne'l-müfettehi ve'l-hâtîmeti fi's-sûrê*. Beyrut: Dâru İbnu'l-Cevziyye, 2010.
- Sekafi, Ahmed bin İbrahim bin Zubeyr. *el-Burhân fi tenâsübi's-suvâri'l-Kur'ân*. Thk. Said bin Cumua el-Fellâh. Riyad: Daru İbnu'l-Cevzi, 1468.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Tarihsellik ve Esbâb-ı Nüzul*. İstanbul: Şule Yay., 1996.
- Sibeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. Thk. Abdusselâm Muhammed Harûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 3. Baskı, 1988.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed. *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 2002.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Mustafâ Deyb el-Bûğâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 5. Basım, 2002.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed. *Tenâsüku'd-dürer fi tenâsübü's-süvar*. Thk. Abdulkadir Ahmed Ata. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed. *et-Tahbîr fi ulûmi't-tefsîr*. Thk. Dr. Fethî Abdulkâdir Ferîd. Riyad: Dâru'l-Ulûm, 1982.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed. *Mu'tereku'l akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Şemseddîn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Suyuti, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Müfhimâtu'l-ekrân fi mübhemâti'l-Kur'ân*. Thk. Dr. Mustafa Deyb el-Buğâ. Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1982.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekr bin Muhammed. *Esrâru tertibu'l-Kur'ân*. Thk. Merzuk Ali İbrahim-Abdulkadir Ahmed Ata. Kahire: Daru'l-Fazile, 2001.
- Şafii, Muhammed bin İdris. *er-Risale*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şen, Ercan&Mart, Ayşenur. "Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek ile Bir Söyleşi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2018).
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yay., 2012.
- Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Hikmetevi Yay., 2018.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'ân'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan Yay., 6. Baskı, 2005.
- Şimşek, M. Sait. *Yaratılış Olayı*. İstanbul: Beyan Yay., 1998.
- Şimşek, M. Sait. *Fatiha Süresi ve Türkçe Namaz*. İstanbul: Beyan Yay., 1998.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. İstanbul: Ekin Yay., 2004.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'ân Kıssalarına Giriş*. Konya: Kitap Dünyası Yay., 2013.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2013.
- Tâhir bin Âşûr, Muhammed. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 12 Cilt. Tûnus: Dâru Suhnûn li'n-Neşr ve't-Tevzi', ts.
- Tâlib Muhammed İsmâîl. *Eseru's-siyâki'l-Kur'âni fî iştirâki'l-lafzî*. Ammân: Dâru Künûzu'l-Ma'rifeti, 2015.
- Thomas Bauer. *Müphemlik Kültürü ve İslâm*. Trc. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yay., 2. Baskı, 2019.
- Uyanık, Esra Köse. "Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri", *Metodu ve Konuları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Ünver, Mustafa. *Kur'ân'ı Anlamada Siyakın Rolü*. Ankara: Sidre Yay., 1996.
- Vâhidî, Ebû'l- Hasen Alî bin Ahmed bin Muhammed. *Esbâbu nüzüli'l-Kur'ân*. Thk. Kemâl Besyûnî Zeğlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Yavuz, Narin. *Kadınlarla İlgili Hükümler Açısından Konyalı Mehmet Vehbi Efendi ve Sait Şimşek Tefsirleri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yusuf el-Hâc Ahmed. *Mevsûatu'l-i'câzi'l-ilmi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-sünneti'l-mutahhara*. Dimeşk: Mektebetü İbn Hacer, 2. Baskı, 2003.
- Zehebi, Muhammed Hüseyin. *el-İsrâîliyyât fi't-tefsîri ve'l-hadîs*. Kahire: Mektebetü Vehb, 4. Baskı, 1990.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd bin Ömer bin Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed bin Abdullâh. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Kâhire: Dâru't-Turâs, 3. Baskı, 1984.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazim. *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed bin Ali. Kahire: Daru'l-Hadis, 2001.